

SAVONIA

■ OPINNÄYTETYÖ - AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

VIA-KARTOITUS VAIKEASTI KEHITYSVAMMAISTEN HAASTATTELU MENETEL- MÄNÄ SAVON VAM- MAISASUNTOSÄÄTIÖSSÄ

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma	
Työn tekijä(t) Kati Rönkkö	
Työn nimi VIA-kartoitus vaikeasti kehitysvammaisten haastattelu menetelmänä Savon Vammaisasuntosäätiössä	
Päiväys 24.04.2016	Sivumäärä/Liitteet 72/4
Ohjaaja(t) Auli Ratinen	
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t) Savon Vammaisasuntosäätiö ja Kynnys ry	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä opinnäytetyössä selvitettiin kuinka VIA-kartoitus haastattelu toimii tiedonkeruu menetelmänä vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä haastateltaessa, kun halutaan saada selville vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista kehitysvammaisten asumisessa, sekä mitä Savon Vammaisasuntosäätiön tulisi huomioda mikäli he tulevaisuudessa toteuttavat VIA-kartoitus haastatteluja palveluasumisessa. Opinnäytetyö tehtiin Savon Vammaisasuntosäätiölle.</p> <p>Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla ja havainnoimalla Savon Vammaisasuntosäätiön Ylä-Savon alueen palvelukodeissa asuvia vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä. Tutkimukseen osallistui 12 henkilöä.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa VIA-kartoitus haastattelun toimivuudesta tiedonkeruu menetelmänä vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä ja olisiko jotakin, mitä Savon Vammaisasuntosäätiön tulisi muuttaa mahdollisesti seuraavia haastatteluja tehtäessä.</p> <p>VIA-kartoituksella saadaan esille vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista kehitysvammaisten henkilöiden palveluasumisessa. On kuitenkin syytä kiinnittää huomiota VIA-kartoituksen kysymysten määrään tulevaisuudessa, sillä kysymyksiä on paljon VIA-kartoituksessa ja haastateltavat vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt eivät jaksavat vastata mikäli esitettyjä kysymyksiä on paljon. On myös hyvin tärkeää, että tulevaisuudessa haastattelut toteutetaan kiireettömästi ja rauhallisessa ympäristössä.</p>	
Avainsanat Ihmisoikeudet, kommunikaatiomenetelmät, itsemäärämisoikeus	

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Degree Programme in Social Services			
Author(s) Kati Rönkkö			
Title of Thesis VIA-survey as an interviewing method with people with difficult intellectual disabilities at Savo 's housing foundation for intellectually disabled			
Date	24.04.2016	Pages/Appendices	72/4
Supervisor(s) Auli Rätinen			
Client Organisation /Partners Savos 's Foundation Housing for Intellectually Disabled and Kynnys ra			
<p>Abstract</p> <p>The purpose of this thesis is to research the interviewing methods of the VIA-survey and how they work with people with difficult intellectual disabilities when wanting to collect data about the realization of their human rights due to their housing in service homes. The thesis also ponders what Savo's Foundation of Housing for Intellectually Disabled (SAVAS) should pay closer attention to if they are to carry on with the interviewing method of VIA-survey at their service homes in the future. The thesis was made for the Foundation.</p> <p>The thesis is qualitative research. All the material for the research was gathered up by interviewing and by observing the people with difficult intellectual disabilities who live in service homes of SAVAS in upper Savo area, 12 people were participating on the research.</p> <p>The goal of the research was to collect information about the VIA-survey and the interviewing methods of it, and find out whether improvements should be made by SAVAS due to these methods.</p> <p>VIA-survey brings out the realization of human rights for people with difficult intellectual disabilities in service homes. However, in the future, it is essential to pay closer attention to the amount of questions in the interviews, as the interviewees with intellectual disabilities find it tiresome if there are too many questions to be answered. It is also very important that in the future the interviews will be held in a quiet environments with enough time.</p>			
<p>Keywords Human rights, communication methods, self-determination</p>			

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ.....	2
ABSTRACT.....	3
1 JOHDANTO	5
2 TOIMEKSIANTAJAN ESITTELY	7
3 KEHITYSVAMMAISUUS JA VAHVISTUVAT ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDET	9
3.1 Ihmisoikeudet ja oikeus aktiiviseen ja osallistavaan elämään	9
3.2 Kommunikaatiomenetelmät osana VIA-kartoitusta	10
3.3 Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisen henkilön perusoikeus.....	11
4 VIA-KARTOITUS	12
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	13
5.1 Tutkimusmenetelmä.....	13
5.2 Kehitysvammaisen henkilön haastattelu	14
5.3 Aineiston analyysi	15
5.4 Hyvä haastattelu ympäristö	16
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET	17
6.1 Kommunikaatiomenetelmät haastatteluissa	17
6.2 VIA-kartoituksessa olevien kysymysten ymmärrettävyys.....	18
6.3 VIA-kartoituksen toimivuus tiedonkeruumenetelmänä ja mitä olisi hyvä muuttaa VIA-kartoituksessa	18
7 POHDINTA.....	20
LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT	22
LIITE 1: SAVON VAMMAISASUNTOSSÄÄTIÖN MUOKKAAMA VIA-KARTOITUS.....	1
LIITE 2: KUVITETTU VIA-KARTOITUS	14
LIITE 3: HAVAINNOINTI LOMAKE	37
LIITE 4: OPINNÄYTETYÖNI POHJALTA MUOKATTU VIA-KARTOITUS	39

1 JOHDANTO

Suomessa on arviolta noin 40 000 kehitysvammaista henkilöä. Heille kaikille kuuluisi tasa-arvoiset ihmisoikeudet valtaväestön kanssa. Valitettavasti näin ei kuitenkaan ole, vaan kehitysvammaiset henkilöt saavat osakseen syrjintää, niin fyysistä kuin sosiaalista. (Kehitysvammaliitto 2015.)

Euroopan neuvostossa on myös laadittu vammaispoliittinen toimintaohjelma vuosille 2006–2015. Ohjelman tarkoituksena on luoda uudet kehykset tulevaisuuden vammaispolitiikkaan, ja sen tavoitteena on vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja itsemääräämisoikeuksien kehittäminen. Euroopan neuvoston vammaispoliittiseen ohjelmaan on määritetty 15 toimintalinjaa. Näihin linjoihin on määritetty päätavoitteet ja erityistoimet, jotka jokainen jäsenvaltio sitoutuu tekemään vammaisten elinolojen parantamiseksi. (STM 2006.)

Suomen hallitus on tehnyt vammaispoliittisen ohjelman vuosille 2010–2015. Vammaispoliittisesta ohjelmasta käytetään nimitystä VAMPO. VAMPO:n tavoitteena on tasa-arvoinen yhteiskunta, jossa kaikilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet elää, ja jossa toteutuisi vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus, osallisuus ja syrjimättömyys. VAMPO sisältää viisi ehdotuskokonaisuutta, joiden toteutuessa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus kohentuisi. (STM 2010.)

Tarkastellessa Suomen sisäistä- ja EU:n vammaispoliittista ohjelmaa, voidaan todeta, että ympäri Euroopan on herätty kehittämään vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia ja itsemääräämisoikeutta. Vammaispoliittisissa ohjelmissa halutaankin nyt vaikuttaa vammaisten henkilöiden yhteiskunnalliseen osallistumiseen, jotta vammaisilla henkilöillä olisi mahdollisuus päästä vaikuttamaan omaa elämäänsä koskeviin asioihin ja osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon täysivaltaisina jäseninä sekä saada kaikki palvelut, jotka heille kuuluvat samalla tavalla kuin ei vammaisille henkilöille. (Ulkoministeriö 2014.)

Hyvänä esimerkkinä tietoisuuden ja osallisuuden kehittymisessä voidaan käyttää kehitysvammaisten henkilöiden muodostamaa yhtyettä Pertti Kurikan Nimipäivät. Yhtye on noussut kansan suosioon viimeisten vuosien aikana ja on käynyt esiintymässä jopa Suomen rajojen ulkopuolella. Keväällä 2015 yhtye kilpailee Suomen edustuspaikasta Euroviisuissa. Tämä ei olisi ollut mahdollista aikaisempina vuosikymmeninä.

Opinnäytetyöni tavoitteena on ollut tuottaa tietoa Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaaman VIA-kartoituksen toimivuudesta vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä. Kiinnitin huomiota erityisesti materiaalin ymmärrettävyyteen ja kysymysten määrään. Tutkimuksesta saaduilla tuloksilla saadaan selville, kuinka hyvin Savon Vammaisasuntosäätiön kuvittama ja selkokielelle muokkaama VIA-kartoitus toimii haastattelu tilanteissa. Olisiko VIA-kartoitusta vielä muokattava jollakin tapaa, jotta se toimisi paremmin vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden haastatteluissa.

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää, kuinka hyvin Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaama VIA-kartoitus (Vammaisten ihmisoikeudet asumisessa -kartoitus) toimii vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä haastatellessa, kun halutaan saada selville asumisyksiköiden ihmisoikeuksien ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen vaikeasti kehitysvammaisten asukkaiden kohdalla. Opinnäytetyössäni tutkin, ovatko VIA-kartoituksen kysymykset laadittu tarpeeksi selkeään ja ymmärrettävään muotoon, jotta vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt ymmärtävät ne ja osaavat vastata esitettyihin kysymyksiin, ja onko kysymyksiä tarvittavaa muokata ymmärrettävämpään muotoon. Selvitin mitä kysymyksiä tarvitsee muokata, millä tavoin se tulisi tehdä ja mitä seikkoja Savon Vammaisasuntosäätiön tulisi huomioida seuraavia VIA-kartoituksia tehdessä.

2 TOIMEKSIANTAJAN ESITTELY

Toimeksiantajana toimi Savon Vammaisasuntosäätiö, joka tuottaa kehitysvammaisten palveluasumista ja päivätoimintaa sekä autismikuntoutusta Savon alueella. Savon Vammaisasuntosäätiön arvoina ovat asiakaslähtöisyys, avoimuus, oikeudenmukaisuus ja yhteisöllisyys. Nämä arvot näkyvät Savon Vammaisasuntosäätiön jokapäiväisessä arjessa. Savon Vammaisasuntosäätiö on toiminut jo 25 vuoden ajan. Savon Vammaisasuntosäätiön palvelukodit ovat turvallisia ja kodikkaita yhteisöjä. Kaikilla asukkailla on omat asunnot, joissa on omat suihkut sekä wc-tilat. (SAVAS 2015.)

Ylä-Savossa palveluasumista tarjotaan Iisalmessa ja Kiuruvedellä. Iisalmessa ja Kiuruvedellä olevissa asumisyksiköissä asuu pääosin vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä. Iisalmessa sijaitsevilla Kirkonsalmen- ja Marjahaan palvelukodeissa asuu vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä ja palvelukodit ovat molemmat yövalvottuja. Molemmissa palvelukodeissa sijaitsevat myös autismiyksiköt. Autismiyksiköt tarjoavat ympärivuorokautista palveluasumista sekä tilapäishoitoa autismin kirjoon kuuluville henkilöille. Iisalmen kolmas asumisyksikkö, Sorsapuiston palvelukoti, sekä Kiuruvedellä sijaitseva Kallion palvelukoti ovat niin ikään ympärivuorokauden valvottuja palveluasumisen yksiköitä, jotka tarjoavat valvottua palveluasumista kehitysvammaisille henkilöille. Kaikkien edellä mainittujen palvelukotien henkilökunta koostuu sairaanhoitajista, sosionomeista ja lähihoitajista. (SAVAS 2015.)

Kehitysvammaisten palveluasumisen asumisyksiköt ovat yksiköitä, joissa kehitysvammaiset henkilöt saavat tukea omaan elämään. Palveluasumisessa henkilökunta voi olla paikalla aamusta iltaan tai ympäri vuorokauden. Puhutaan tuetusta asumisesta ja vahvasti tuetusta asumisesta. Kehitysvammaisten palveluasuminen on heidän subjektiivinen oikeutensa ja tämä oikeus on määritetty kehitysvammalaissa. Kehitysvammaiselta henkilöltä ei peritä maksua palvelujen tuottamisesta. Palvelukodissa asuessaan kehitysvammaisen henkilö maksaa vuokran ja kuukausimaksun, johon kuitenkin ei lasketa mukaan henkilöstömenoja. (Kehitysvammaliitto 2010.)

Aiempi merkittävä Savon Vammaisasuntosäätiön projekti on ollut Tuetusti päätöksentekoon -projekti. Projekti sijoittui vuosille 2011–2015. Projektin tarkoituksena on ollut kehitysvammaisten henkilöiden kuuleminen ja tukeminen heidän omaa elämäänsä koskevissa päätöksissä, jolloin asumisyksikön henkilökunta ei tekisi päätöksiä asukkaiden puolesta. Tuetusti päätöksentekoon -projekti onkin merkittävä tekijä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. (SAVAS 2014.)

Savon Vammaisasuntosäätiö aloitti yhteistyön vuonna 2013 Kynnys ry:n kanssa. Kynnys ry on yhdistys, joka ajaa kehitysvammaisten etuja valtakunnallisella tasolla. Yhdistyksen tavoitteena ja toiminnan lähtökohtana on toimia ja työskennellä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi sekä Suomessa että kansainväliselläkin tasolla. Kynnys ry tukee ja aktivoi vammaisia henkilöitä toimimaan ja viemään itse omia oikeuksiaan eteenpäin. Tavoitteena on vaikuttaa viranomaisiin ja päättäjiin, jotta vammaisten henkilöiden tarpeet tulisivat huomioiduiksi päätöksinä tehdessä. (Kynnys ry 2015.)

Kynnys ry:llä on toimipisteitä Helsingissä, Jyväskylässä, Kuopiossa, Oulussa, Tampereella ja Turussa. Kynnys ry on kehittänyt VIA-kartoituksen selvittääkseen kehitysvammaisten palveluasumisessa asu-

vien henkilöiden itsemääräämisoikeuksien toteutumista. Kynnys ry on saanut rahoitusta Via-projektiin Raha-automaattiyhdistykseltä. Projekti on alkanut vuonna 2011 ja jatkuu edelleen vuonna 2015. (Kynnys ry 2015.) Saadut vastaukset VIA-kartoituksen toimivuudesta vaikeasti kehitysvammaisia haastateltaessa raportoidaan myös Kynnys ry:lle.

VIA-kartoitus on myös hyvin merkittävässä roolissa kehitettäessä kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia asumisyksiköissä, erityisesti silloin, kun kartoitus on tehty mahdollisimman usealle asumisyksikön asukkaalle. Näin ollen vastauksista voidaan määrittää ja löytää mahdolliset epäkohdat asumisyksikön toiminnassa. Mahdollisten epäkohtien löydyttyä aloitetaan korjaavat toimenpiteet, jotta kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeudet saatettaisiin toivotulle tasolle.

3 KEHITYSVAMMAISUUS JA VAHVISTUVAT ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDET

Kehitysvammaisuus on kehitysiässä, alle 18 vuoden iässä, syntynyt älyllisten toimintojen jälkeenjääneisyys. Älykkyydosamäärä on tällöin alle 70 %. Kehitysvammaisen henkilön on vaikea oppia ja ymmärtää uusia asioita. On kuitenkin mustettava, että jokaisella kehitysvammaisella henkilöllä on myös vahvuuksia ja kykyjä. Kehitysvammaisuus vaikeuttaa vain joitakin osa-alueita kehitysvammaisen henkilön toiminnassa. (Kehitysvammaliitto 2015.)

Kehitysvammaisuuden syntymisen syitä on monia: suvussa on kehitysvammaa aiheuttava geeni, siikiövaiheessa altistuminen esimerkiksi odottavan äidin alkoholin käyttö, lapsen kärsimä hapen puutteesta synnytyksen aikana, lapsuusiän tapaturma tai onnettomuus. Esimerkeistä huolimatta aina ei kuitenkaan löydetä syytä kehitysvamman syntymiseen. Kehitysvammaisia henkilöitä arvioidaan Suomessa olevan noin 40 000. Muistakaamme kuitenkin, ettei kehitysvammaisuus ole sairaus! (Kehitysvammaliitto 2015.)

Älyllinen kehitysvammaisuus luokitellaan älykkyydosamäärän (ÄO) mukaan seuraavasti:

- Lievä älyllinen kehitysvammaisuus, ÄO:n alaraja 50–55 ja yläraja 70, tällöin hän on ikä tasojatellen 9-12 -vuotiaan tasolla.
- Keskivaikea kehitysvammaisuus, ÄO:n alaraja on 35–40 ja yläraja 50–55, tällöin hän on 6-9 -vuotiaan tasolla.
- Vaikea kehitysvammaisuus, ÄO:n alaraja on 20–25 ja yläraja 35–40. Mikäli henkilö on vaikeasti kehitysvammainen, hän on alle 3-vuotiaan henkilön tasolla.
- Syvä älyllinen kehitysvammaisuus, ÄO on alle 20–25. Mikäli henkilöllä on syvä älyllinen kehitysvammaisuus, hän on alle 2-vuotiaan lapsen tasolla. (Terveyskirjasto 2015)

Opinnäytetyössäni olen haastatellut ja havainnoinut vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä, jotka asuva Savon Vammaisasuntosäätiön asumisyksiköissä Ylä-Savossa. Vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä on usein vaikeuksia puheen tuottamisessa tai puheen ymmärtämisessä. Ongelmia voi ilmetä myös molemmilla osa-alueilla, sekä puheen tuottamisessa että ymmärtämisessä. (Papunet 2015.)

3.1 Ihmisoikeudet ja oikeus aktiiviseen ja osallistavaan elämään

Vammaiset henkilöt on todettu olevan maailman syrjityin ihmisryhmä. Vammaisia henkilöitä kohtaan ollaan ennakkoluuloisa, heitä syrjitään ja heidät herkästi suljetaan pois erilaisista toiminnoista.

Vammaisilla henkilöillä ei ole myöskään aina mahdollisuuksia koulutukseen tai työhön.

Vammaisten henkilöiden yhteiskunnallinen osallistuminen on vaikeaa, mutta se ei tarkoita, että tämän vuoksi kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeudet kiellettäisiin tai unohdettaisiin. Heidän ei tulisi kokea minkäänlaista syrjintää vammansa vuoksi. (Ulkoministeriö 2014.)

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen merkittävin edellytys on esteettömyys. Esteettömyydellä ihmisoikeuksien edistäjänä tarkoitetaan rakenteellista esteettömyyttä eli fyysistä esteettömyyttä, sekä syrjimätöntä ilmapiiriä eli sosiaalista esteettömyyttä. Riittäväillä apuvälineillä ja palveluilla turvataan vammaisten henkilöiden aktiivinen ja osallistuva elämä. Tällöin heillä on mahdollisuudet osallistua omaa elämäänsä koskeviin päätöksentekoihin ja tulla kuulluksi. (Ahola 2014)

Vammaisten henkilöiden esteettömyys ja syrjimättömyys eivät tapahdu automaattisesti, vaan yhteiskunnalta vaaditaan aktiivista toimintaa vammaisten henkilöiden asioiden eteenpäin viejänä. Vammaisia henkilöitä tulisi osallistaa, ja heidän kanssaan tulisi käydä vuoropuhelua siitä, kuinka vammaiset henkilöt kokevat omien ihmisoikeuksiensa toteutuvan, ja tulevatko he kuulluksi tässä yhteiskunnassa. "Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä." (Suomen YK-liitto 2012.)

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia pyritään vahvistamaan ratifioimalla YK:n yleissopimus kehitysvammaisten oikeuksista myös Suomessa. Suomi allekirjoitti yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista maaliskuussa 2007. Yleissopimusta ei kuitenkaan vielä tällä hetkellä tammikuussa 2016 ole ratifioitu. Ratifioinnilla tarkoitetaan, ettei sopimusta ole hyväksytty lopullisesti ja näin ollen sitä ei ole vahvistettu eikä saatettu voimaan. Ratifiointi vaati Suomessa lainsäädännöllisiä muutoksia monella eri hallinnonalalla ja tämän vuoksi asiat etenevät hitaasti. (Ulkoministeriö 2014.) Kynnys ry on kuitenkin VIA-kartoitusta tehdessään käyttänyt apunaan luonnosta YK:n yleissopimuksesta vammaisten henkilöiden oikeuksista. (Kynnys ry.)

Eduskunta on käsitellyt YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista täysistunnossaan 10.12.2014. Täysistunnon lähetekeskustelun jälkeen YK:n yleissopimuksen ratifiointi vammaisten henkilöiden oikeuksista on siirretty eduskunnan valiokuntakäsittelyyn. Tämä tarkoittaa sopimuksen kannalta sitä, että sopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista astuisi voimaan kevään 2015 aikana. (Eduskunta 2014.)

3.2 Kommunikaatiomenetelmät osana VIA-kartoitusta

Kysyessäni puhelinhaastattelussa Kynnys ry:n projektikoordinaattori Anne Merisaarelta, mikä on yleisin epäkohta joka on tullut esille heidän tekemissään VIA-kartoituksissa kehitysvammaisten asumisyksiköissä, oli se, ettei kehitysvammaisilla henkilöillä ollut käytössään heille sopivaa kommunikaatiomenetelmää, jonka avulla he voisivat ilmaista itseään VIA-kartoituksissa. Kommunikaatiomenetelmällä tarkoitetaan keinoa, jolla kehitysvammainen henkilö voi ilmaista itseään puheen puuttuessa tai puheen ollessa vajavaista. (Merisaari 2014 – 05 – 03)

Vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä on hyvin usein ongelmia puheen tuottamisessa sekä puheen ymmärtämisessä. Tämän vuoksi heidän kanssaan keskusteltaessa käytetään paljon erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. Erilaisten kommunikaatiomenetelmien käytön tarkoituksena on parantaa vammaisen henkilön jokapäiväistä elämää ja saada hänet tuntemaan itsensä osaksi yhteisöä. Tämän vuoksi onkin hyvin tärkeää, että kehitysvammaisten palvelukodeissa työskentelevät henkilöt ovat aktiivisesti kehittämässä keinoja, joiden avulla kehitysvammaisille henkilöille löydetään sopivat puhetta tukevat kommunikointimenetelmät. (Papunet 2015.)

Yleisesti käytössä olevia kommunikaatiomenetelmiä on useita. Viestitämme ilmeillä, eleillä ja erilaisilla äänensävyillä keskusteluissa hyvin paljon. Käyttämällä näitä non-verbaalisia viestinnän- ja kommunikoinnin keinoja keskusteluissa kehitysvammaisen henkilön kanssa, voimme saada keskusteluihin ymmärrettävyyttä. Tätä keino kutsutaan nimellä olemuskieli. Puheen apuna voimme käyttää myös tukiviittomia. Tällöin puheesta viitotaan oleelliset sanat. Tukiviittomissa käytetään puheen ja viittomien tukena erilaisia ilmeitä, eleitä ja äänensävyjä. Voimme myös käyttää puheen tukena erilaisia tuttuja esineitä, esimerkiksi halutessamme kertoa ruokailun alkamisesta, näytämme lusikkaa. Myös kuvat ovat hyvin tärkeä kommunikoinnin apuväline kehitysvammaisen henkilön kanssa keskusteltaessa (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2015.) Opinnäytetyössäni on kuvia käytetty VIA-kartoituksessa kommunikoinnin tukena todella paljon.

3.3 Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisen henkilön perusoikeus

Itsemääräämisoikeuden voidaan sanoa olevan kaikkien ihmisoikeuksien perusta. Mikäli ihminen ei saa itse päättää tekemisistään ja sitoutumuksistaan, hän ei myöskään voi käyttää muita oikeuksiaan. Itsemääräämisoikeus liittyy yhdenvertaisuuteen lain edessä ja sen päätarkoitus on yhtenäiset oikeudet ja velvollisuudet vammaan, ikään tai sukupuoleen katsomatta (Kynnys ry 2015.) Savon Vammaisasuntosäätiöllä vuosi 2014 oli teemaltaan Itsemääräämisoikeus. Näin ollen VIA-kartoitus tukee teemavuotta.

Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta ollaan myös vahvistamassa lain turvin. Lakia ei kuitenkaan ole vielä vahvistettu tammikuussa 2015. Itsemääräämisoikeuslain tarkoituksena on vahvistaa kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeuslaissa painotetaan yksilön oikeudesta määrätä omasta elämästään, päättää omista hoidoistaan ja palveluistaan, joita yksilö kulloinkin haluaa käyttää. (Sivula 2014.)

Voimaan astuessaan itsemääräämisoikeuslaki antaisi veloitteita myös asumispalvelujen järjestäjille. Jokaiselle asumisyksikössä asuvalle vammaiselle henkilölle tulisi laatia henkilökohtainen itsemääräämisoikeussuunnitelma. Suunnitelman laatimisesta vastaisi palveluntuottaja. Itsemääräämisoikeussuunnitelma laadittaisiin kehitysvammaisen henkilön itsemääräämiskyvyn tueksi ja ylläpitämiseksi. Suunnitelmassa tulisi käydä ilmi toiminnassa olevat toimintatavat, jotta välttyttäisiin käyttämästä rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan esimerkiksi kiinnipitämistä. Mikäli rajoitustoimenpiteitä jouduttaisiin käyttämään, ne tulisi olla mainittuna itsemääräämisoikeussuunnitelmassa. On ensisijaisen tärkeää perehdyttää henkilökunta uuden lain asettamiin vaatimuksiin, jotta välttyttäisiin mahdollisilta väärinymmärryksiltä. (Sivula 2014.)

4 VIA-KARTOITUS

VIA-kartoitus on Kynnys ry:n kehittämä kysely kehitysvammaisille henkilöille. Kartoituksen avulla pyritään selvittämään kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista sekä kehittämään niitä kehitysvammaisten asumisyksiköissä. Kynnys ry tekee VIA-kartoituksia kehitysvammaisten asumisyksiköissä palveluntuottajien tilauksesta. Kartoituksia on tehty vuodesta 2011 alkaen. (Kynnys ry 2014.)

VIA-kartoituksen kysymykset on jaettu seitsemään eri osa-alueeseen: itsemääräämisoikeus, fyysinen ja henkinen koskemattomuus sekä turvallisuus, yksityisyyden ja omaisuuden suoja, liikkumisvapaus ja esteettömyys, omantunnon vapaus, osallistuminen ja oikeus omaan kulttuuriin, sananvapaus ja vaalioikeudet. Kaikkiin seitsemään osa-alueeseen on tehty VIA-standardit ja kriteerit. (Kynnys ry 2014.)

Savon Vammaisasuntosäätiössä on valittu heidän omaan VIA-kartoitukseen 66 kysymystä alkuperäisestä Kynnys ry:n laatimasta VIA-kartoituksesta (liite 1), jossa kysymyksiä on yhteensä 135. Savon Vammaisasuntosäätiön VIA-kartoituksessa kysymykset ovat selkokielellä ja kuvitettuina. Savon Vammaisasuntosäätiön VIA-kartoitusta on ollut tekemässä Tuetusti päätöksentekoon -projektin työntekijät. Savon vammaisasuntosäätiön asumisyksiköiden työntekijät ovat olleet tekemässä kuvitettuja kysymyksiä (liite 2) VIA-kartoitukseen.

Savon Vammaisasuntosäätiön johdolla on ollut tarkoituksena parantaa VIA-kartoitusten myötä asukkaiden itsemääräämisoikeuksia. Syksyn 2014 aikana Savon Vammaisasuntosäätiössä koulutettiin asumisyksiköiden ohjaajia laatimaan VIA-kartoituksia. Asumisyksiköiden VIA koulutettu henkilökunta teki VIA-kartoitukset kevään 2015 aikana niille asukkaille, jotka halusivat osallistua kartoitukseen (SAVAS 2014.)

VIA-standardeja ja -kriteerejä on yhteensä 7: itsemääräämisoikeus, fyysinen ja henkinen koskemattomuus ja turvallisuus, yksityisyyden ja omaisuuden suoja, liikkumisvapaus ja esteettömyys, omantunnon vapaus, osallistuminen ja oikeus omaan kulttuuriin, sananvapaus ja vaalioikeudet. Näiden standardien ja kriteerien avulla kerrotaan haastateltavalle kehitysvammaiselle henkilölle mitä osa-alueita esitettävät kysymykset koskevat, sekä kuvataan selkokielellä, mitä kyseiset määritelmät tarkoittavat. Opinnäytetyöni liitteenä on VIA-kartoitus lomake, josta on nähtävissä kaikki VIA-standardit ja kriteerit. (Ahola 2014.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyöni oli kvalitatiivinen tutkimus. Tutkimusaineiston keräsin haastattelemalla ja havainnoimalla Savon Vammaisasuntosäätiön asumisyksiköissä asuvia vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä. Haastatteluja tehdessäni havainnoin asiakkaita, sekä kuinka he ymmärsivät esitetyt kysymykset. Haastattelut toteutettiin Savon Vammaisasuntosäätiön asumisyksiköissä Iisalmessa ja Kiuruvedellä. Haastateltavat valitsin satunnaisotannalla. Tiedonkeruun välineenä käytin opinnäytetyötäni varten laatimaani havainnointilomaketta (liite3) sekä Kynnys ry:n laatimaa ja Savon Vammaisasuntosäätiön selkokieliseksi muokkaamaa ja kuvittamaa VIA-kartoitusta. Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaama omaa tarkoitustaan paremmin vastaava VIA-kartoitus sisältää 66 kysymystä, joissa vastausvaihtoehdot ovat kyllä/ei. Kynnys ry:n laatima alkuperäinen VIA-kartoitus sisältää huomattavasti enemmän kysymyksiä eivätkä ne ole olleet selkokielellä kirjoitettuja. Haastattelujen aikana havainnoin, olisiko jatkossa VIA-kartoituksia tehtäessä syytä jättää joitakin kysymyksiä pois ja millä perusteilla. Opinnäytetyöhöni keräsin tietoa, kuinka vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt ymmärtävät VIA-kartoitus kysymykset ja onko Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaama VIA-kartoitus toimiva väline tiedon keräämiseen vai olisiko sitä muokattava.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa Savon Vammaisasuntosäätiölle tietoa VIA-kartoitus lomakkeen toimivuudesta vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä haastateltaessa. Yksilöidylle tutkimuskysymyksiksi muodostuivat seuraavat kysymykset:

1. Miten VIA-kartoitus toimii vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä haastateltaessa?
2. Mitä asioita Savon Vammaisasuntosäätiön tulisi huomioida tulevaisuudessa VIA-kartoituksia tehtäessä?

5.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus. Tutkimukseni muotoutui kvalitatiiviseksi, sillä tutkimukseen osallistuneita henkilöitä on suhteellisen vähän ja kohderyhmänä olevat vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt luovat tutkimukselleni suunnan kvalitatiiviseksi tutkimukseksi. (Hirsijärvi, Remes , Sajavaara 2010 229) Tutkimus koostuu kahdestatoista haastattelusta ja havainnoinnista. Mikäli kaikki haastattelut ja havainnoinnit olisivat onnistuneet, tutkimuksessa olisi 25 haastateltavaa ja 25 haastattelun havainnointia. Tutkimusta tehdessäni osa suunnitelluista haastatteluista ja havainnoinneista epäonnistuivat ja tämän vuoksi kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä olikin tutkimukseeni sopivin ratkaisu. Kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käytettäessä on mahdollista muuttaa aineistonkeruu ratkaisuja tutkimuksen edetessä. (Vilka 2006.)

Haastateltavat henkilöt olivat Savon Vammaisasuntosäätiön Iisalmen ja Kiuruveden palvelukodeissa asuvia kehitysvammaisia henkilöitä. Kaikki haastatteluihin osallistuneet henkilöt ovat vaikeasti kehitysvammaisia. Haastateltavat henkilöt osallistuivat vapaaehtoisesti VIA-kartoitus haastatteluun. Toiveena oli mahdollisimman monen palvelukotien asukkaan osallistuvan haastatteluihin, jotta tutkimusmateriaali olisi mahdollisimman laaja.

5.2 Kehitysvammaisen henkilön haastattelu

Kehitysvammaliitto on tehnyt tutkimusta kehitysvammaisten henkilöiden vuorovaikutuskumppanuudesta OIVA-hankkeessa. Hankkeen tarkoituksena on ollut luoda malli, jonka avulla kehitysvammaisten kanssa keskusteltaessa tukisimme ja huomioisimme heidän osallisuuttaan keskusteluun. Vuorovaikutus mallin nimeksi muodostui LOVIT: ole **läsnä** (L), **odota**(O), **vastaa** kun sinun kanssa kommunikoidaan (V), **ilmaise** keskustelun kumppanin tarpeita vastaavasti (I), **tarkista** onko ymmärrys asiasta saavutettu (T). (Kehitysvammaisten tukiliitto 2015.)

Nella Virtanen on esittänyt pro gradu -tutkielmassaan minkälaista osaava ja hyvä vuorovaikutus vaikeasti puhevammaisen henkilön kanssa tulisi olla. Tässä tutkielmassa on löydetty asioita, joiden avulla pääsemme hyvään vuorovaikutukseen vaikeasti kehitysvammaisen henkilön kanssa. Vuorovaikutuksen tulisi olla asiakaslähtöistä, selkeää, rauhallista, positiivista ja keskusteluissa tulisi käyttää erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. (Virtanen 2012.)

Haastatteluja ja havainnointeja tehdessäni kiinnitin huomiota edellä mainittuihin asioihin. Oliko haastattelija läsnä tilanteessa vai oliko hän paikalla olematta läsnä? Odottiko ja antoiko haastattelija haastateltavalle mahdollisuuden olla aloitteellinen keskusteluissa? Vastasiko haastattelija haastateltavan käyttämään kommunikointimentelmään niin, että haastateltava henkilö ymmärsi mitä hänelle kerrottiin ja mitä häneltä kysyttiin? Osasiko haastattelija muuttaa ilmaisuaan niin, että haastateltava ymmärsi esitetyn asian? Oliko haastattelija varma, että haastateltava on ymmärtänyt asian oikein, ja näin ollen, vaikuttiko kysymyksen ymmärtäminen saatuun vastaukseen?

Aineiston keräämisessä käytin apuna VIA-kartoitusta sekä tekemääni havainnointilomaketta. Havainnointilomakkeeseen kirjasin haastattelujen aikana havainnoimiani asioita haastatteliijoista sekä haastateltavista. Haastattelijoiden kohdalla kiinnitin huomiota kysymysten johdattelevuuteen sekä haastattelutilanteen ja haastattelijoiden kiireellisyyteen. Haastateltavien henkilöiden kohdalla kiinnitin huomiota ilmeisiin ja eleisiin, sekä siihen, muuttuuko haastateltavat joidenkin kysymysten kohdalla jännittyneiksi tai reagoivatko he muutoin kehollaan tai elekielillään kysymyksiin.

Tämä havainnointilomake toimi apunani havainnoinneissa kun haastattelin itse vaikeasti kehitysvammaisia asukkaita, sekä silloin, kun asumisyksiköiden henkilökunta teki haastatteluja. Tekemissäni VIA-kartoitus haastatteluissa täytin havainnointilomaketta haastatteluiden jälkeen. Asumisyksikön henkilökunnan tehdessä haastatteluja täytin havainnointilomaketta haastattelujen edetessä.

Haastattelujen aikana tein havainnointeja ja kirjasin tekemäni havainnot havainnointilomakkeelle. Havainnointia tehdessäni kiinnitin huomiota itse haastattelutilanteen tunnelmaan: Oliko haastattelu kiireinen ja oliko haastattelijalla aikaa keskittyä haastattelun tekemiseen, johdatteliiko haastattelija kysymyksiä esittäessään haastateltavaa vastamaan jollakin tietyllä tavalla, joka olisi haastattelijalle suotuisampi.

Haastateltavasta henkilöstä havainnoin ymmärsikö hän esitetyt kysymykset ja osasiko hän vastata esitettyihin kysymyksiin. Kiinnitin huomiota myös haastateltavan ilmeisiin ja eleisiin, sillä sanaton viestintä voi olla ristiriidassa kerrotun kanssa. Havainnoinneissa oli myös hyvin tärkeää kiinnittää huomiota käytettyihin kommunikaatiomenetelmiin. Oliko kommunikaatiomenetelmä valittu niin, että se oli riittävästi asiakkaan kommunikointia tukeva, vai olisiko kommunikoinnin tueksi ja avuksi ollut syytä valita lisämateriaalia.

Oli myös tärkeää havainnoida haastateltavan henkilön jaksamista haastattelun aikana. Mikäli haastateltava henkilö muuttui levottomaksi tai ärtyisäksi oli haastattelussa syytä pitää taukoa ja jatkaa myöhemmin. Varauduin myös siihen, että haastattelu keskeytyy kokonaan ja haastateltava ei halua tehdä VIA-kartoitusta enää ollenkaan.

Suunnitelmani oli tehdä haastatteluja ja havainnoiteja jokaisessa Savon Vammaisasuntosäätiön Ylä-Savon yksikössä 3 - 5 kappaletta. En kuitenkaan pystynyt toteuttamaan työtäni ennakkoon suunnittelemani tavalla. Kirkonsalmen palvelukodissa ja Kirkonsalmen autismiyksikössä henkilökunnasta tuntui, että haastateltavat henkilöt häiriintyvät, mikäli ulkopuolinen henkilö tulee paikalle havainnoimaan haastatteluja. Marjahaan palvelukodin kesken saimme sovittelua yhden haastatteluajan. Haastateltava kuitenkin kieltäytyi osallistumasta siihen. Kiuruveden Kallion palvelukodissa osallistuin kuuteen haastatteluun havainnoijana sekä tein neljä haastattelua. Kallion palvelukodissa kaikki asukkaat eivät halunnut osallistua VIA-kartoitus haastatteluun. Iisalmessa Sorsapuiston palvelukodissa pääsin osallistumaan kahteen haastattelun havainnointiin.

Tutkimusmateriaali koostuu kahdeksasta VIA-kartoitus haastattelun havainnoinnista ja neljästä tekemästani haastattelusta. Näin ollen tutkimusmateriaali jäi alkuperäistä suunnitelmaa suppeammaksi. Kuitenkin voin todeta, että jo tästä aineistosta oli hyvin havaittavissa VIA-kartoituksen kehittämiskohdat.

5.3 Aineiston analyysi

Opinnäytetyöni oli selvitys kuinka hyvin Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaama VIA-kartoitus toimii vaikeasti kehitysvammaisia henkilöitä haastateltaessa. Haastattelujen ja havainnointien tulokset kokosin yhteen ja tein niistä sisällönanalyysin. Sisällönanalyysi on kvalitatiivisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Käyttäessäni sisällönanalyysiä pystyin luomaan saadusta materiaalista selkeää ja yhtenäistä informaatiota. Sisällönanalyysissä kävin kaikki haastattelut ja havainnoinnit läpi kirjaten saamiani havainnot erilliselle paperille, tämän jälkeen etsin saaduista havainnoista yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. (Verne 2011.) Sisällönanalyysin lopputuloksena sain tietoa VIA-kartoituksen toimivuudesta tiedonkeruumenetelmänä vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä.

Tutkimuksen otanta jäi alkuperäistä suunniteltua otantaa huomattavasti pienemmäksi. Alkuperäinen tarkoitukseni oli saada tutkimukseen 25 VIA-kartoitus haastattelua ja havainnointia. Lopullinen osallistujamäärä oli 12. Saadut havainnot alkoivat kuitenkin muodostua haastatteluissa samanlaisiksi ja havainnot alkoivat toistaa itseään. Saturatiopisteen saavutin kuuden haastattelun jälkeen.

Opinnäytetyössäni halusin saada selville kuinka hyvin VIA-kartoitusmateriaali toimii kehitysvammaisia henkilöitä haastateltaessa sekä mitä Savon Vammaisasuntosäätiön tulisi huomioida mahdollisesti seuraavia VIA-kartoituksia tehdessä. Aikaisempia tutkimuksia VIA-kartoituksen toimivuudesta haastatteluissa ei ollut, joten vertailukohtaa aiempiin tutkimuksiin ei ollut saatavilla.

5.4 Hyvä haastattelu ympäristö

Haastattelu ympäristön tulisi olla rauhallinen. Tehdyissä haastatteluissa yhdeksän toteutettiin asiakkaiden omissa huoneissa. Ympäristö oli haastateltaville henkilöille tuttu ja turvallinen. Haastattelut sujuivat hyvin ja oli havaittavissa, että haastateltava ei jännittänyt tilannetta liian paljon. Yksi haastattelu tehtiin palvelukodin olohuoneessa, mikä oli haastattelun sujuvuuden kannalta todella huono ympäristö. Haastateltavan henkilön keskittymiskyky herpaantui aina hänen kuullessaan ääniä tai huomattessaan liikettä käytävillä. Kaksi haastattelua tehtiin päivätoiminnan tiloissa. Tämä osoittautui myös haasteelliseksi tilaksi haastatteluille. Muiden asukkaiden sekä henkilökunnan äänet ja liikehdintä herpaannuttivat haastateltavien keskittymiskykyä. Seuraavissa VIA-kartoitus haastatteluissa haastattelut olisi syytä tehdä jokaisen asiakkaan omassa huoneessa, turvallisessa ja rauhallisessa ympäristössä.

Jokaisessa haastattelussa tunnelma oli kuitenkin rauhallinen. Haastattelija kuunteli haastateltavaa hyvin ja avasi ja tarkensi kysymyksiä haastateltavalle tarvittaessa. Todettakoon, että kysymyksiä esittäessä hyvin usealle vaikeasti kehitysvammaiselle haastateltavalle kysymyksiä oli avattava lisää. Sillä VIA-kartoitus haastattelujen kohderyhmänä oli vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt ja heillä on taustalla älyllinen kehitysvammaisuus. Vaikeiden ja uusien asioiden omaksuminen tuottaa vaikeutta. Tällainen kysymys oli esimerkiksi A53: Tiedätkö, että sinulla on oikeus vaihtaa kotikuntaasi ja asuinpaikkaasi?

Esimerkissä A53 käytetty sana, kotikunta, oli kehitysvammaisen henkilön hyvin vaikea ymmärtää. Vaikka haastattelussa sanaa avattiin, silti jäi tunne, ettei haastateltava henkilö sitä ymmärtänyt oikein.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

VIA-kartoitus haastatteluja ja havainnointeja, joissa itse olin mukana, oli yhteensä 12 kappaletta. Kolme haastattelua jouduttiin asukkaiden pyynnöstä keskeyttämään sillä he eivät jaksaneet vastata enää kysymyksiin. Lopuissa yhdeksässä haastattelussa käytiin läpi kaikki 66 kysymystä. VIA-kartoitus haastatteluihin osallistui viisi naista ja seitsemän miestä. Osallistujat olivat iältään 20–75 -vuotiaita.

VIA-kartoitukset tehtiin ensimmäistä kertaa Savon Vammaisasuntosäätiön asukkaille, jotta saataisiin selville, miten yksiköissä toteutuvat vammaisen henkilön ihmisoikeudet. Jokaiselle asukkaalle oli ennalta kerrottu mitä tehdään ja miksi. VIA-kartoitus haastatteluihin osallistuminen oli asukkaille vapaaehtoista. Asukkaille oli aiemmin järjestetty tilaisuus, jossa oli tarkemmin kerrottu VIA-kartoituksesta. VIA-kartoitus haastatteluja tehdessä oli kuitenkin selvästi havaittavissa, että haastateltavia jännitti uusi tilanne.

Kokemus oli uusi niin kehitysvammaisille asukkaille kuin Savon Vammaisasuntosäätiön henkilökunnalle. Henkilökunnan puolelta kauhisteltiin haastatteluja, haastatteluihin käytettävää aikaa sekä haastattelumateriaalin laajuutta. Seuraavia VIA-kartoitus haastatteluja varten asukkaat ja henkilökunta ovatkin varmasti jo sisäistäneet paremmin VIA-kartoituksen tarkoituksen ja päämäärän.

Opinnäytetyössäni en analysoinut lainkaan VIA-kartoituksen vastauksia. Toimeksiantajan puolelta pyydettiin ainoastaan lomakkeen testausta. Saatujen vastausten analysointi olisi ollut mielestäni todella mielenkiintoista. Vastausten analysoinneista olisin nähnyt kuinka vaikeasti kehitysvammaiset asukkaat ovat kokeneet ihmisoikeuksiensa toteutuvan asumisyksiköissä. Toivon, että VIA-kartoituksella saatuja vastauksia hyödynnetään Savon Vammaisasuntosäätiön asumisyksiköiden kehittämisessä ja ennen kaikkea vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia ajatellen.

6.1 Kommunikaatiomenetelmät haastatteluissa

Haastattelut tulisi tehdä niin, että jokaisella vaikeasti kehitysvammaisella henkilöllä olisi mahdollisuus käyttää omaa kommunikointiaan tukevaa menetelmää. Mikäli henkilö tarvitsee VIA-kartoituksen haastatteluissa tulkkia, se tulisi hänelle järjestää.

Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaamassa VIA-kartoituksessa kysymykset oli myös kuvitettuna. Tämä selkeyttää haastattelun tekemistä niiden henkilöiden kanssa, joilla oli vaikeuksia ymmärtää puhuttua puhetta. VIA-kartoitus haastattelu oli kuitenkin kestoltaan ja laajuudeltaan pitkä, jonka vuoksi vaikeasti kehitysvammaisella haastateltavalla oli vaikeuksia jaksaa keskittyä kuvamateriaaliin.

Havainnoinneissa kiinnitin huomiota haastattelijan kommunikointiin. Kaikissa haastatteluissa käytettiin hyvin selkeää ja asiallista kommunikointi tapaa. Asiakasta kuunneltiin ja asiakkaalle annettiin mahdollisuus kysyä mikäli hän ei ymmärtänyt kysyttyä asiaa. Haastatteliija jaksoi toistaa kysytyn asi-

an haastateltavalle niin monta kertaa, että haastateltava sai vastattua kysymykseen. Vastauksien apuna käytettiin haastatteluissa vihreitä Kyllä-kortteja sekä punaisia Ei-kortteja.

Savon Vammaisasuntosäätiö oli myös kuvittanut VIA-kartoituksen kysymykset. Haastatteluissa, joissa olin mukana havainnoimassa, kuvitettua materiaalia ei tarvinnut käyttää. Olisi kuitenkin ollut mielenkiintoista päästä näkemään ja havainnoimaan sellainen haastattelu, mikä olisi tehty kuvitetulla VIA-kartoituksella.

6.2 VIA-kartoituksessa olevien kysymysten ymmärrettävyys

Haastateltavat asukkaat jännittivät tilannetta aluksi, mutta olivat innokkaita vastaamaan kysymyksiin. Havainnointilomakkeille kirjasin ylös kysymyksiä, jotka tuntuivat haastateltavista vaikeilta. Seuraavassa muutamia esimerkkejä kysymyksistä, joita haastateltavien oli vaikea ymmärtää ja mitä he vastasivat niihin.

Kysymys A28: Onko sinulle tehty päätöksiä rajoitus- ja turvatoimenpiteistä?

Vastaus: Outoja kysymyksiä sinulla.

Minua väsyttää.

”Minua väsyttää” vastauksen kohdalla jäin miettimään, onko kysymys asukkaalle vaikea vai haluaako hän vältellä vastausta. Onko häntä mahdollisesti rajoitettu.

Haastateltava asukas ei antanut vastausta tähän kysymykseen lainkaan.

Kysymys A39: Saako kotisi tiloissa harjoittaa uskontoa tai osoittaa muuta vakaumusta?

Vastaus: Ei minulla ole vakaumusta, mikä se on?

Ei tänne saa pappi tulla.

Palvelukodeissa käy seurakunnan työntekijöitä pitämässä tilaisuuksia ja asukkailla on oikeus omaan uskontoon. Selvästi oli havaittavissa, että asukkaat eivät ymmärtäneet sanaa ”vakaumus”.

6.3 VIA-kartoituksen toimivuus tiedonkeruumenetelmänä ja mitä olisi hyvä muuttaa VIA-kartoituksessa

VIA-kartoitus haastattelun tekeminen vaatii henkilökunnalta paljon aikaa. Keskimääräisesti laskettuna haastattelut, joissa esitettiin kaikki 66 kysymystä, kestivät ajallisesti noin 1,5 tuntia. VIA-kartoitus haastatteluiden kohderyhmän ollessa vaikeasti kehitysvammaiset henkilöt, niin 1,5 tuntia on todella pitkä aika vastailta esitettyihin kysymyksiin. Tulevaisuudessa, mikäli Savon Vammaisasuntosäätiö toteuttaa VIA-kartoitus haastatteluja, niihin olisi varattava riittävästi aikaa ja resursseja. Haastattelujen tekeminen siten, että iltavuorosta yksi henkilö tekee VIA-kartoitusta asukkailla, ei tule onnistumaan kunnolla. Tällöin haastattelutilanteesta tulee kiireinen ja vastaukset voivat vääristyä.

Näkemykseni mukaan olisi suotavaa, että haastattelut toteuttaisi jonkun toisen Savon Vammaisasuntosäätiön yksikön työntekijä, eikä sen yksikön, jossa haastattelu tehdään. Näin välttyttäisiin tilanteelta, jossa yksikön asukas ei uskalla kommentoida haastatteluun rehellisesti.

Savon Vammaisasuntosäätiön muokkaamassa VIA-kartoituksessa on kysymyksiä 66 kappaletta, ja se on huomattavasti lyhyempi kuin alkuperäinen VIA-kartoitus. On kuitenkin todettava, että kysymyksiä oli siltikin paljon tutkimuskohdettani ajatellen. Haastatteluihin osallistuneilla haastateltavilla oli vaikeuksia jaksaa keskittyä pitkään haastatteluun. Vaikka kysymykset olivat muokattu selkokielelle ja kuvitettu, haastattelija joutui avaamaan kysymyksiä hyvinkin paljon. Vaikeilta tuntuivat kysymykset, jotka koskivat palvelukodin sääntöjen rikkomista ja siitä seuraavia rangaistustoimenpiteitä, sekä kysymykset koskien uskonnonvapautta.

Haastatteluissa kävi myös ilmi kuinka vaikeaa vaikeasti kehitysvammaisen henkilön on ymmärtää menneen ja nykyisyyden eroa. Hyvin monesta vastauksesta kävi ilmi, että haastateltava ajatteli lapsuudessaan ja lapsuudenkodissaan tapahtunutta asiaa. Haastattelija joutui ohjaamaan haastateltavaa nykyisyyteen ja painottamaan, että haastattelu koskee nykyistä asuinpaikkaa, palvelukotia, eikä aiempia asuinympäristöjä.

VIA-kartoitus on jaoteltu seitsemään eri osa-alueeseen VIA kriteeristön mukaan. Jokaisessa osa-alueessa on yksilöityjä kysymyksiä yhteensä 66 kappaletta. Asukasystävällisempää haastattelua ajatellen VIA-kartoituksen kysymyksiä tulisi karsia ja vähentää huomattavasti. Havaintojeni perusteella haastateltavat asukkaat jaksoivat keskittyä 20–30 kysymykseen. Tämän jälkeen haastateltavista huomasi selkeästi, kuinka kysymysten ymmärtäminen alkoi vaikeutua. Huomion arvoista on myös VIA-standardien järjestys. Haastattelut alkavat hyvin helpoilla kysymyksillä, näihin kysymyksiin oli haastatteluun osallistujilla helppo vastata. Viimeisimpinä oli hahmottamisen kannalta vaikeita osa-alueita: omantunnon vapaus, osallistuminen ja oikeus omaan kulttuuriin. Haastateltavan keskittymiskyvyn ja jaksamisen vuoksi olisikin tärkeää pohtia, tulisiko VIA-kartoitusta muokata niin, että vaikeasti hahmotettavat osa-alueet käsiteltäisiin ensimmäisien kysymysten joukossa.

Toivon, että Savon Vammaisasuntosäätiö ottaisi VIA-kartoitus haastattelut yhdeksi työmenetelmäkseen palvelukotien ihmisoikeuksien kehittämisessä. Havaintojeni perusteella ehdotan muokkauksia kysymysten määrään VIA-standardien pohjalta. Opinnäytetyöni viimeisenä liitteenä (liite 4) on havaintojeni pohjalta muokattu VIA-kartoitus. Vaikka opinnäytetyössäni en analysoinut saatuja vastauksia, olen kuitenkin valinnut muokkaamaani VIA-kartoitukseen sellaisia kysymyksiä, joissa huomasi vastauksissa olevan epäkohtia vaikeasti kehitysvammaisen henkilön ihmisoikeuksien toteutumisessa.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöni idea sai alkunsa kiinnostuksestani kehitysvammaatyötä kohtaan ja siitä, kuinka kehitysvammaiset henkilöt ymmärtävät ihmisoikeutensa ja kuinka heidän ihmisoikeutensa toteutuvat asumisyksiköissä. Olen työskennellyt vuodesta 2008 kehitysvammaisten asumisyksiköissä ja samalla huomannut, etteivät kehitysvammaisten ihmisoikeudet toteudu asumisyksiköissä aina toivotulla tavalla.

Kehitysvammaisten ihmisoikeudet ovat kehittyneet viimeisten vuosikymmenten aikana. Verratessa kehitysvammaisten henkilöiden ihmisoikeuksi 1960-luvulle, nykyisin monia asiaa on jo huomattavasti paremmin. 1960-luvulla kehitysvammaiset henkilöt asuivat laitoksissa, joissa heillä ei ollut mahdollisuuksia osallistua laitoksen ulkopuoliseen toimintaan tai olla päättämässä omista asioistaan. Nykyisin kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuudet vaikuttaa omiin asioihinsa ovat merkittävästi kohentuneet. Kuitenkin, puutteita löytyy edelleen. Yksi suurimmista ongelmista on kehitysvammaisen henkilön kommunikoinnin tukemisen puutteellisuus. Palvelukodeissa asuu eri-ikäisiä kehitysvammaisia henkilöitä, vanhimmat ovat syntyneet 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Noihin aikoihin ei ole kiinnitetty huomiota kehitysvammaisten henkilöiden kommunikointiin. Valitettavasti vielä tänäkään päivänä kaikki kehitysvammaiset henkilöt eivät pysty ilmaisemaan riittävän hyvin sitä, mitä he itse haluavat. Oikean kommunikointimenetelmän löytäminen kehitysvammaiselle henkilölle tulisi olla jokaisen kehitysvammaatyötä tekevän henkilön tavoite.

VIA-kartoitus haastattelun tarkoituksena on saada selville kuinka vaikeasti kehitysvammaisten ihmisoikeudet toteutuvat asumisyksiköissä. Ihmisoikeuksien toteutuminen on jokaiselle kuuluva oikeus kansalaisuuteen, ikään, sukupuoleen, uskuntoon tai vammaan katsomatta. On valitettavaa, etteivät kehitysvammaisten ihmisoikeudet toteudu aina riittävällä tasolla. Kehitysvammaiset henkilöt kokevat syrjintää ja epäasiallista kohtelua. Elämme yhteiskunnassa, jossa on tällä hetkellä paljon epävarmuus tekijöitä. Toivoisin, että kiinnittäisimme huomiota ihmisarvoihin ja siihen, kuinka kohtelemme toisiamme.

VIA-kartoitus haastattelut palvelukodeissa voivat parhaimmillaan nostaa esiin uusia asioita, joihin arjen työssä ei kiinnitetä riittävästi huomiota. Omalta kohdaltani voin sanoa VIA-kartoitukseen perehtymisen ja sen syvemmän analysoinnin antaneen työlleni uusia näkökulmia, sekä antaneen tekemäleni työlle uudet kasvot ja päämäärän. Olen aina pitänyt työssäni ns. mottoa ja ohjenuorana ajatusta ”kohtele muita niin kuin haluaisit sinua ja läheisiäsi kohdeltavan”. Tämän ajatuksen kun muistaa kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskennellessä, olen varma, että työssä toteutuu kehitysvammaisen henkilön ihmisoikeuksien edistämistä.

Olisi ollut mielenkiintoista analysoida VIA-kartoitus haastatteluista saatuja vastauksia ja verrata eri palvelukodeista saatuja vastauksia toisiinsa. Toivon, että jatkossa toinen opiskelija ottaisi opinnäytetyönsä aiheeksi VIA-kartoituksesta saatujen vastausten analysoinnin ja sen, onko VIA saanut aikaan mahdollisten epäkohtien muuttumisen parempaan suuntaan.

Kehitysvammaisen ihminen on tunteva ja tietävä ihminen. Heillä jokaisella on vahvuutensa ja persoonansa. Meillä, jotka työskentelemme heidän kanssaan, on velvollisuus ja kunnia tukea heitä ja nostaa heidän vahvuuksiaan esille. Jokaisella asukkaalla ja työntekijällä on omat huonot päivänsä, mutta meillä työntekijöillä ei ole oikeutta purkaa väsymystämme tai ärtymystämme kehitysvammaisiin asukkaisiin. Tehkäämme työtämme pyyteettömästi ja avoimin mielin.

LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT

- AHOLA, Sanna. 2014. Vammaisten asumisen ihmisoikeuskäsikirja. Helsinki. Kynnys Ry
- EDUSKUNTA. 2014. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta. [Viitattu 2015-06.01]. Saatavissa: <http://dev.kansanmuisti.fi/document/he-284-2014/>
- HIRSIJÄRVI, Sirkka. REMES, Pirkko. SAJAVAARA, Paula. 2010. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- KEHITYSVAMMAISTEN TUKILIITTO. 2015. AAC-menetelmät. [Viitattu 2016 – 06 – 01]. Saatavissa: <http://www.kvtl.fi/fi/kommunikaation-keinoja/aac-menetelmat/>
- KEHITYSVAMMAISTEN TUKILLIITTO 2010. Asuminen. [Viitattu 2016 – 10 – 04] . Saatavissa: <http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/aihealueet-aakkosittain/palvelut-ja-tukitoimet/asuminen/>
- KEHITYSVAMMALIITTO 2015. Kehitysvammaisuus. [Viitattu 2016 – 06 – 01]. Saatavissa: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tietoa-liitosta/kehitysvammaisuus/>
- KYNNYS RY 2015. [Viitattu 2015 – 08 – 05]. Saatavissa: <http://kynnys.fi/>
- PAPUNET. 2015. Vuorovaikutuksen tukeminen. [Viitattu 2015 – 08 – 05]. Saatavissa: <http://papunet.net/tietoa/vuorovaikutuksen-tukeminen>
- SIVULA, Sirkka 2014. Uusi itsemääräämisoikeuslaki. Luentomateriaali 2014 – 10 – 29. Kuopio. SAVAS seminaari.
- STM 2006. Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma [Viitattu 2015 – 08 – 01]. Saatavissa: http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=6
- STM 2010. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. [Viitattu 2015-08-01]. Saatavissa: http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1522141
- STM 2015. Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. [Viitattu 2016 – 16 – 01]. Saatavissa: <HTTP://WWW.JULKARI.FI/BITSTREAM/HANDLE/10024/112513/URN%3ANBN%3AFI-FE201504226062.PDF?SEQUENCE=1>
- SUOMEN YK-LIITTO 2012. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. DMP.
- TERVEYSKIRJASTO 2015. Älyllinen kehitysvammaisuus. [Viitattu 2016 – 06 – 01]. Saatavissa: http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00556
- ULKOMINISTERIÖ 2014. Vammaisten henkilöiden YK:n yleissopimus etenee eduskuntaan. [Viitattu 2015-06-01]. Saatavissa: <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=432157>
- ULKOMINISTERIÖ 2014. Ihmisoikeudet. [Viitattu 2015 – 08 – 01]. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/ihmisoikeudet>
- VIKE 2014. Vammaisten ihmisoikeudet asumisessa. Saatavissa: <http://www.vike.fi/via/>
- VILKKA, Hanna. Vilkka, Veli-Matti 2006. Tutki ja havainnoi.[Viitattu 2015 – 08 - 01]. Saatavissa: <HTTP://HANNA.VILKKA.FI/WP-CONTENT/UPLOADS/2014/02/TUTKI-JA-HAVAINNOI.PDF>
- VIRTANEN, Nea. 2012. Niil oli vaan se vuorovaikutus. Hyvä vuorovaikutus. [Viitattu 2016 – 20 – 01]. Saatavissa: http://papunet.net/sites/papunet.net/files/tietoa/Opinnaytteet/Nella%20Virtanen_pro%20gradu.pdf
- VERNE 2011. Tiedon analysointi. [Viitattu 2016 – 01-02]. Saatavissa: <https://www.tut.fi/verne/tutkimusmenetelmat/tiedon-analysointi/>

LIITE 1: SAVON VAMMAISASUNTOSÄÄTIÖN MUOKKAAMA VIA-KARTOITUS

Vammaisten henkilöiden asumista koskeva ihmisoikeuskriteeristö

LUONNOSVERSIO 2.9.2014

Kysely pohjautuu Via-projektin laatimaan ihmisoikeuskartoitukseen. Kartoituksen tarkoituksena on yksikön omavalvonnan tukeminen ja asukkaiden oikeuksien parantaminen. Via-projektia hallinnoi Kynnys ry ja siinä on mukana useita vammaisjärjestöjä ja vammaisten asumisen toimijoita. Projekti kartoittaa ja edistää vammaisten ihmisoikeuksia asumisyksiköissä.

Lisätietoa: www.vike.fi/via.

Kysely on muokattu Savaksen käyttöön Via-projektin alkuperäisen kriteeristön pohjalta 8/2014.

Muokkauksen perusteena on kyselyn parempi soveltuvuus Savaksen vaikeavammaisille asiakkaille.

Muokkauksen ovat tehneet Maarit Mykkänen, Virpi Puikkonen, Sari Kokkonen ja Kirsi Ruutala.

Lupa muokkaukseen ja käyttöön Anne Merisaareltä 8.9.2014

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Standardi:

Asukkailla on oltava todellinen mahdollisuus päättää itseään koskevista asioista ja tehdä omat valintansa. Itsemääräämisoikeus koskee kaikkia ihmisiä ja ulottuu myös jokapäiväisiin toimiin. Asukkailla on oltava todellinen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja vaikuttaa myös asuinyksikössään.

Kriteerit

Asukkaan päivärytmi määräytyy omien toiveiden ja tarpeiden mukaan.

Asukas voi vaikuttaa siihen milloin hän herää tai käy nukkumaan, syö tai peseytyy. Arjen velvollisuudet, esimerkiksi työ tai opiskelu, vaikuttavat päivärytmiin kaikilla ihmisillä. Päivärytmi määräytyy asukkaan eikä asumisyksikön työntekijöiden tarpeista.

Asukas voi itse päättää, miten ja kenen kanssa hän viettää aikaansa.

Asukas voi viettää vapaa-aikaansa oman kiinnostuksensa mukaan ja halumassaan seurassa. Asukkaalle tarjotaan erilaisia toimintamahdollisuuksia ja hänelle järjestetään riittävästi apua, jotta hän voi osallistua haluamaansa toimintaan.

Asukas voi itse päättää omista elintavoistaan.

Asukas saa halutessaan noudattaa yleisesti terveelliseksi tai epäterveelliseksi katsottuja elintapoja. Asukkaan on saatava tukea, jos hän haluaa muuttaa elintapojaan. Asukkaan elintapoihin voi joutua puuttumaan, jos hän ei ymmärrä elintapojensa seurauksia ja vahingoittaa niillä vakavasti terveyttään.

Asukasta on aina kuultava kaikissa häntä koskevissa asioissa riippumatta siitä, mitä kommunikaatiokeinoja hän käyttää. Asukkaan oma mielipide häntä itseään koskevissa asioissa on otettava huomioon.

Asukkaalla on oltava käytettävissään niin paljon apua, että hän voi aidosti toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan.

Itsemääräämisoikeuden passiivinen rajoittaminen on myös rajoittamista.

Työntekijöiden määrä tulee mitoittaa niin, että asukas voi aidosti toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja elää haluamallaan tavalla.

Asukas saa riittävästi tietoa, tukea ja avustamista, jotta hän voi osallistua asumisyksikön päätöksentekoon ja säännöistä päättämiseen.

Jokainen asukas on otettava huomioon päätöksenteossa ja jokaiselle on luotava aito mahdollisuus tulla kuulluksi. Päätöksenteossa on huomioitava myös vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttävät asukkaat. Kukaan ei voi sopimuksella pätevästi luopua ihmisoikeuksistaan. Ei voida sopia, että asukas seuraamuksien uhalla sitoutuu rajoittamaan itsemääräämisoikeuttaan. Sen sijaan asukas voi tehdä vapaaehtoisen suunnitelman (esimerkiksi elintapojensa muuttamisesta) yhdessä työntekijöiden kanssa ja saada tukea sen toteuttamiseen. Aasukasta ei saa rangaista suunnitelman epäonnistumisesta.

Kysymykset asukkaille

A1 Saatko nousta aamulla silloin kuin haluat?

Kyllä / Ei

A2 Saatko käydä nukkumaan silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

A3 Pääsetkö pesulle silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

A4 Pääsetkö vessaan silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

A5 Voitko valita itse vaatteesi?

Kyllä / Ei

A6 Saatko riittävästi apua toisilta ihmisiltä?

Kyllä / Ei

Joudutko odottamaan vuoroasi?

Kyllä / Ei

Tiedätkö, miksi joudut odottamaan?

Kyllä / Ei

A7 Saatko riittävästi apua asiointiin kodin ulkopuolella?

Kyllä / Ei

A8 Voitko itse päättää, mitä teet kotona?

Kyllä / Ei

A9 Voitko viettää vapaa-aikaasi niin kuin haluat?

Kyllä / Ei

Saatko siihen riittävästi apua?

Kyllä / Ei

Onko sinulla henkilökohtainen avustaja?

Kyllä / Ei

A10 Saatto syödä mitä haluat? (Elintavat kuuluvat itsemääräämisoikeuden piiriin)

Kyllä / Ei

Saatto syödä epäterveellisiä ruokia, karkkia, sipsejä tms.?

Kyllä / Ei

Saatto juoda alkoholia / polttaa tupakkaa?

Kyllä / Ei / Ei halua

A11 Saatto syödä silloin kun itse haluat?

Kyllä / ei

A12 Saatto tehdä itse ruokaa, jos haluat?

Kyllä / Ei

A13 Voitko päättää, kenen kanssa syöt?

Kyllä / Ei

Saatto syödä yksin, jos haluat?

Kyllä / Ei

A14 Saatto pitää kodissasi lemmikkieläimiä?

Kyllä / Ei / Ei halua

Miksi et saa pitää lemmikkiä?

A15 Saatto päättää, kuka työvuorossa olevista ohjaajista avustaa sinua?

Kyllä / Ei

A16 Kysyvätkö ohjaajat mielipidettäsi sinua itseäsi koskevissa asioissa?

Kyllä / Ei

Ottavatko ohjaajat mielipiteesi huomioon?

Kyllä / Ei

Nauraako joku sinulle, kun kerrot mielipiteesi tai toiveesi?

Kyllä / Ei

A17 Tiedätkö, keneen ottaa yhteyttä, jos tarvitset apua asumiseen liittyvissä asioissa?

Kyllä / Ei

A18 Voitko osallistua palvelukodin toiminnan suunnitteluun?

Onko asumisyksikössäsi yhteisökokous, asukaspalaveri tai asukasraati?

Kyllä / Ei

A19 Voitko antaa palautetta?

Kyllä / Ei

Korjataan puutteita?

Kyllä / Ei

A20 Oletko tehnyt kotisi ohjaajien kanssa sopimuksia käyttäytymisestä tai elintavoistasi, esimerkiksi nukkumaanmenoajat, ruokailutottumukset?

Kyllä / Ei

Mitä tapahtuu, jos et noudata sopimusta?

A21 Onko kodissasi sääntöjä?

Kyllä / Ei

Kuka säännöistä on päättänyt?

Onko sinulla mahdollisuus vaikuttaa sääntöihin?

Kyllä / Ei

A22 Mitä tapahtuu, jos asukas rikkoo sääntöjä?**A23 Rangaistaanko asukkaita?**

Kyllä / Ei

Minkälaisista teoista?

Kuka rangaistuksista päättää?

Millaisia rangaistukset ovat?

A24 Keskustelevatko ohjaajat asukkaiden kanssa heidän oikeuksistaan?

Kyllä / Ei

Fyysinen ja henkinen koskemattomuus ja turvallisuus

Standardi

Asukkaita kohtaan käyttäytyään kunnioittavasti, ei väheksyvästi tai välinpitämättömästi. Asukkaisiin ei kohdisteta henkistä tai fyysistä pahoinpitelyä tai hyväksikäyttöä eikä pakkoja tai rangaistuksia. Asukkaat voivat luottaa siihen, että heidän yksityisiä asioitaan käsitellään luottamuksellisesti. Henkilöstöressurssien vähäisyydellä ei voi perustella sitä, että asukkaita kohdellaan epäinhimillisesti tai että heidän vapauttaan rajoitetaan.

Kriteerit

Asukkaan avustaminen on asiallista, hänen henkistä ja fyysistä koskemattomuuttaan sekä yksityisyyttään kunnioittavaa. Avustaminen vastaa asukkaan tarpeita ja toiveita.

Asukkaalla on päätösvalta siihen, miten asiat hänen kodissaan tehdään.

Avustamisen on lähdettävä asukkaan tarpeista ja toiveista.

Asukas saa riittävästi tukea ja apua, jotta hän tuntee olonsa turvalliseksi.

Turvallinen ympäristö, uhkien torjunta ja asukkaan tarpeisiin vastaaminen tuo turvallisuutta.

Rajoitus- ja turvatoimenpiteistä on selkeät ohjeet. Toimenpiteet mietitään jokaisen asukkaan kohdalla erikseen. Rajoitteita käytetään mahdollisimman vähän ja vain silloin kun se on välttämätöntä.

Rajoitteita suunniteltaessa pitää harkita tarkkaan, ovatko ne tarpeellisia sen asukkaan kannalta, johon ne kohdistuvat. Lisäksi on varmistettava, että ne eivät vaaranna muiden asukkaiden oikeuksia. Rajoitteiden käyttöä voidaan vähentää ennaltaehkäisevällä toiminnalla.

Kysymykset asukkaille

A25 Kohdellaanko sinua kunnioittavasti ja asiallisesti avustamistilanteissa?

Kyllä / Ei

Ottavatko ohjaajat mielipiteesi ja toiveesi huomioon avustamistilanteissa?

Kyllä / Ei

Ymmärtävätkö ohjaajat, mitä sanot ja tarkoitat?

Kyllä / Ei

A26 Vastaavatko ohjaajat sinulle, kun sanot jotain?

Kyllä / Ei

A27 Onko kipusi ja oireesi otettu huomioon?

Kyllä / Ei

A28 Onko sinulle tehty päätöksiä rajoitus- ja turvatoimenpiteistä?

Kyllä / Ei

Onko mielipidettäsi kysytty, jos näitä päätöksiä on tehty?

Kyllä / Ei

Jos sinua on jouduttu rajoittamaan, onko siitä keskusteltu kanssasi tilanteen jälkeen?

Kyllä / Ei

A29 Onko sinulle annettu lääkettä, jotta rauhoittuisit?

Kyllä / Ei

Saatko itse päättää, otatko tällaisen lääkkeen?

Kyllä / Ei

Kerrotaanko sinulle lääkkeen sivuvaikutuksista?

Kyllä / Ei

Kuka päättää lääkkeen antamisesta?

A30 Onko sinua pidetty kiinni väkisin?

Kyllä / Ei

A31 Onko sinua pakotettu syömään tai juomaan?

Kyllä / Ei

A32 Onko kodissasi turvallista asua?

Kyllä / Ei

Miksi ei?

Mikä auttaisi, että tuntisit olosi turvallisemmaksi?

A33 Oletko kokenut väkivaltaa tai sen uhkaa?

Kyllä / Ei

A34 Onko sinua kosketeltu pahalla tai epämukavalla tavalla?

Kyllä / Ei

A35 Onko sinua kiusattu?

Kyllä / Ei

Onko kiusaaja ollut toinen asukas vai ohjaaja?

Tiedätkö, kenelle sinun kannattaa kertoa, jos koet turvattomuutta, väkivaltaa

tai kiusaamista?

Kyllä / Ei

YKSITYISYYS JA OMAISUUDEN SUOJA

Standardi

Asukkaat voivat olla vapaassa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja käyttää vapaasti kommunikaatiovälineitä. Asukkaat voivat luottaa siihen, että heidän yksityiset asiansa pysyvät luottamuksellisina. He saavat halutessaan tietoa itseään koskevista merkinnöistä kirjaamisjärjestelmässä. Asukkaiden yksityisyyttä, sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta kunnioitetaan. Asukkaat voivat hoitaa talousasioitaan ja omaisuuttaan.

Kriteerit

Asukas voi pitää yhteyttä kenen kanssa haluaa ilman rajoituksia. Hän voi käyttää puhelinta ja tietokonetta vapaasti.

Aikuinen asukas voi päättää ihmissuhteistaan ja niiden ylläpidosta. Yhteydenpitoon tulee saada tarvittaessa apua. Tapaamisia muiden ihmisten kanssa voidaan rajoittaa vain, jos siitä aiheutuu selkeää vahinkoa tai vauraa.

Sekä työntekijät että toiset asukkaat kunnioittavat asukkaan oikeutta yksityisyyteen. Asukkaan yksityisasiat pysyvät luottamuksellisina

Asukkaan on saatava olla rauhassa niin halutessaan, eikä kukaan saa mennä hänen kotiinsa ilman hänen lupaansa.

Jokaisen asukkaan asiat ovat yksityisiä ja niistä voi tehdä julkisia ainoastaan asukas itse. Asukkaalla on oltava mahdollisuus yksityiseen luottamukselliseen keskusteluun. Työntekijöiden pitää harkita tarkkaan, mistä asukkaaseen liittyvistä asioista on tarpeellista keskustella henkilökunnan kesken.

Asukkaat voivat ilmaista seksuaalisuuttaan.

Asukkaat saavat ilmaista seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan. Heillä on mahdollisuus tyydyttävään ja turvalliseen intiimielämään. Heidän tulee saada riittävästi asiallista apua sukupuolisuuteensa ja seksuaalisuutensa liittyvissä asioissa.

Asukkaan asioita koskevat kirjaukset ovat tarkoituksenmukaisia ja asiallisia ja ne pysyvät luottamuksellisina. Asukas saa halutessaan nähdä kirjaukset. Tästä oikeudesta pitää kertoa asukkaille. Vain asumisen toteuttamisen kannalta välttämättömiä tietoja saa rekisteröidä.

Asukkaalla on mahdollisuus käyttää käyttörahojaan haluamallaan tavalla ja säilyttää niitä turvallisesti.

Asukkaan oikeutta hoitaa raha-asioitaan voidaan rajoittaa edunvalvojan määräyksellä. Asukasta voi neuvoa rahankäyttöön liittyvissä asioissa, mutta hänellä pitää olla päätösvaltaa rahojensa käyttämisessä.

Kysymykset asukkaille

A36 Puhuvatko ohjaajat asioistasi muille ilman sinun lupaasi?

Kyllä / Ei

A37 Saatko käyttää puhelinta ja tietokonetta niin paljon kuin haluat?

Kyllä / Ei

A38 Saako sinulla olla oma puhelin tai tietokone?

Kyllä / Ei

A39 Onko sinulla avain omaan kotiisi tai huoneeseesi?

Kyllä / Ei

A40 Voitko lukita ovet niin, ettei kukaan pääse sinne ilman lupaa?

Kyllä / Ei

A41 Tulevatko ohjaajat sisään omalla avaimellaan?

Kyllä / Ei

Oletko antanut siihen luvan?

Kyllä / Ei

A42 Koputtavatko ohjaajat ennen kuin tulevat sisään?

Kyllä / Ei

Odottavatko ohjaajat vastausta ennen kuin tulevat sisään?

Kyllä / Ei

Voitko kieltää heitä tulemasta sisään?

Kyllä / Ei

A43 Tulevatko muut asukkaat kotiisi ilman lupaa?

Kyllä / Ei

A44 Saatko olla yksin ja rauhassa, jos haluat?

Kyllä / Ei

A45 Saatko ohjaajilta riittävästi apua yhteydenpitoon läheistesi kanssa?

Kyllä / Ei

A46 Jos sinulla on perhe tai seurustelukumppani, onko teillä mahdollisuus asua yhdessä tai vieraila toistenne luona silloin kun haluatte?

Kyllä / Ei

Voitko kutsua vieraita luoksesi silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

Pitääkö heistä ilmoittaa ohjaajille etukäteen?

Kyllä / Ei

A47 Saatko ilmaista seksuaalisuuttasi?

Kyllä / Ei

Jos et, miksi?

Asumisyksiköissä on yleensä järjestelmä, johon ohjaajat kirjaavat asukkaista erilaisia asioita, kuten käynnejä asukkaiden luona, annettuja apuja ym. Asukkaalla on oikeus nähdä itseään koskevat kirjaukset.

A48 Tiedätkö, mitä sinusta kirjataan?

Kyllä / Ei

Saatko halutessasi nähdä nämä kirjaukset?

Kyllä / Ei

A49 Tiedätkö, paljonko sinulla on rahaa tai muuta omaisuutta?

Kyllä / Ei

A50 **Onko sinulla käyttörahaa?**

Kyllä / Ei

Päätätkö itse, mitä ostat käyttörahoillasi?

Kyllä / Ei

A51 **Pääsetkö halutessasi helposti kauppaan?**

Kyllä / Ei

Päätätkö itse, mitä ostat ja milloin?

Kyllä / Ei

Jos et itse pääse kauppaan, saatko päättää, mitä ja mistä sinulle ostetaan?

Kyllä / Ei

LIKKUMISVAPAUS JA ESTEETTÖMYYS

Standardi

Asukkailla on todellinen mahdollisuus valita itse asuinpaikkansa. Asumisyksikön pitää olla esteetön, ja asukkailla on oltava mahdollisuus liikkua myös asumisyksikön ulkopuolella paikasta toiseen. Asukkailla pitää olla käytössään esteettömät viestintävälineet.

Kriteerit

Asukas voi päättää itse missä asuu.

Asukas voi halutessaan vaihtaa kotiaan ja kotikuntaa. Asumisyksikön toiveet asumispaikkaan liittyvistä asioista, kuten asuinkumppaneista, tulee ottaa huomioon. Asukasta ei voi vastoin hänen tahtoaan siirtää kodistaan ilman pakottavaa syytä.

Asumisyksikön on oltava esteetön.

Jos asumisyksikössä liikkumiselle on esteitä, tilannetta pitää parantaa asunnon muutostöiden avulla.

Asukkaalla on riittävät kuljetus- ja avustamispalvelut, jotta hän voi liikkua sekä asumisyksikön sisällä että sen ulkopuolella.

Asukas saa apua liikkumiseensa sekä asumisyksikössä että sen ulkopuolella. Hänellä on riittävät apuvälineet liikkumiseen. Asukkaalle haetaan kuljetuspalveluja ja henkilökohtaista apua hänen tarpeidensa mukaan.

Asukkaalla on tarvittavat tietotekniset apuvälineet.

Tietoteknisten laitteiden pitää olla kaikille saavutettavia ja niiden käyttämiseen pitää olla riittävät apuvälineet.

Kysymykset asukkaille

A52 Oletko itse valinnut asuinpaikkasi?

Kyllä / Ei

A53 Tiedätkö, että sinulla on oikeus vaihtaa kotikuntaasi ja asuinpaikkaasi?

Kyllä / Ei

A54 Vaihdetaanko asumisyksikköäsi, asuntoasi tai asuintoveriasi sinulta kysymättä tai vastoin tahtoasi?

Kyllä / Ei

A55 Pääsetkö liikkumaan kaikissa kotisi tiloissa itsenäisesti tai avustettuna?

Kyllä / Ei

Pääsetkö liikkumaan sisään ja ulos itsenäisesti tai avustettuna?

Kyllä / Ei

Saatko liikkumiseesi riittävästi apua?

Kyllä / Ei

A56 Onko sinulla riittävät apuvälineet?

Kyllä / Ei

Minkä apuvälineen vielä tarvitsisit?

A57 Onko kodissasi kotiintuloaikaa?

Kyllä / Ei

A58 Onko jokin paikka, johon haluaisit mennä, mutta et pääse?

A59 Pitääkö sinun kertoa ohjaajille minne menet ja milloin palaat?

Kyllä / Ei

Tiedätkö miksi pitää kertoa?

OMANTUNNON VAPAUS, OSALLISTUMINEN JA OIKEUS OMAAN KULTTUURIIN

Standardi

Asukkailla on oikeus osallistua sosiaaliseen, kulttuuriseen, uskonnolliseen tai yhdistystoimintaan sekä liikuntaan ja urheiluun tai muuhun vapaa-ajan toimintaan ja virkistäytymiseen.

Kriteerit

Asukas voi toteuttaa omaa uskontoaan tai muuta vakaumustaan haluamallaan tavalla.

Asukas saa noudattaa omaa vakaumustaan muiden oikeuksia loukkaamatta. Muut ihmiset asumisyksikössä kunnioittavat tätä.

Kysymykset asukkaille

A60 Voitko halutessasi mennä kirkkoon tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen?

Kyllä / Ei

Saako kotisi tiloissa harjoittaa uskontoa tai osoittaa muuta va-
kaumusta?

Kyllä / Ei

SANANVAPAAUS

Standardi

Asukkailla on oikeus sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin saavutettavassa muodossa sekä tarvitsemaansa tukeen tai avustamiseen kommunikoinnissa.

Kriteerit

Asukkaalla on käytössään riittävät tietotekniset ja muut apuvälineet, joita hän kommunikointiinsa tarvitsee.

Asukas saa välineiden käyttöön tarvitsemansa tuen.

Asukas voi käyttää äidinkieltään kaikissa kommunikaatiotilanteissa. Hän saa tarvitsemansa tulkki- ja avustamispalvelut kommunikointiaan ja asioi-
densa hoitamista varten.

Kysymykset asukkaille

A61 Onko sinulla riittävät kommunikoinnin apuvälineet?

Kyllä / Ei

A62 Onko sinulla riittävät tulkkipalvelut?

Kyllä / Ei

A63 Pystytkö ottamaan yhteyttä viranomaisiin?

Kyllä / Ei

Saatko apua ja tukea viranomaisten kanssa asiointiin?

Kyllä / Ei / Ei tarvitse

VAALIOIKEUDET

Standardi

Asukkailla on mahdollisuus äänestää vaaleissa sekä saada riittävästi tie-
toa voidakseen itse valita ehdokkaansa.

Kriteerit

Asukas voi tutustua ehdokaslistoihin ja muuhun vaaleihin liittyvään materiaaliin hänelle helpolla tavalla.

Asukkaalle järjestetään mahdollisuus äänestykseen ennakoon tai vaalipäivänä sekä riittävä apu äänestystilanteessa.

Kysymykset asukkaille

A64 Onko sinulla mahdollisuus äänestää vaaleissa?

Kyllä / Ei

A65 Onko sinulla mahdollisuus tutustua ennen vaaleja ehdokaslistoihin

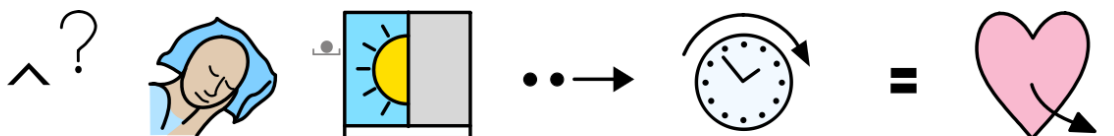
ja muuhun materiaaliin?

Kyllä / Ei

A66 Päätätkö itse, ketä äänestät?

Kyllä / Ei

LIITE 2: KUVITETTU VIA-KARTOITUS

A1 Voitko nukkua aamulla niin myöhään kuin haluat

A2 Voitko käydä nukkumaan kun haluat?

A3 Onko sinun mahdollista päästä saunaan tai

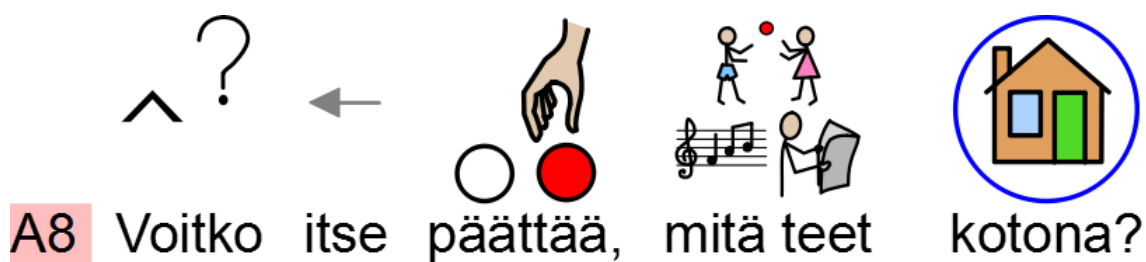
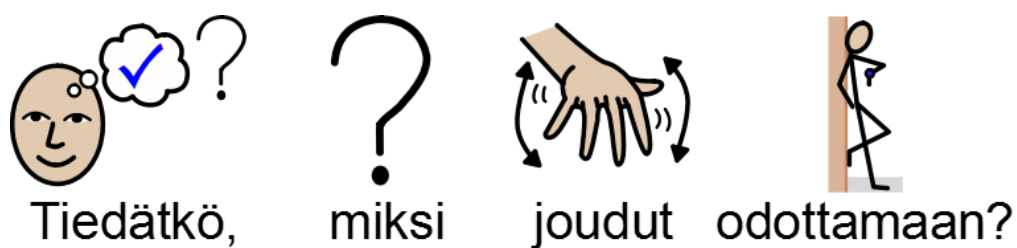
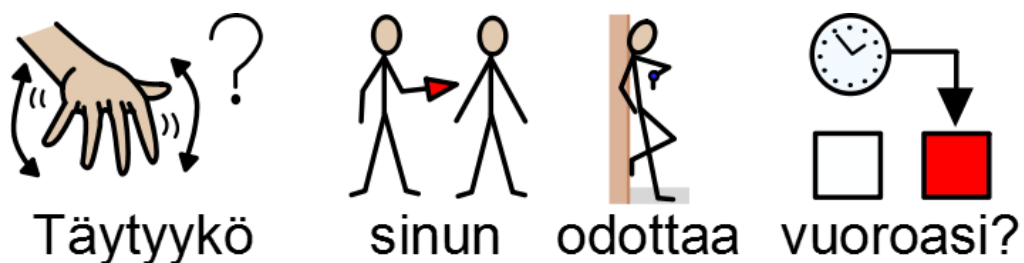
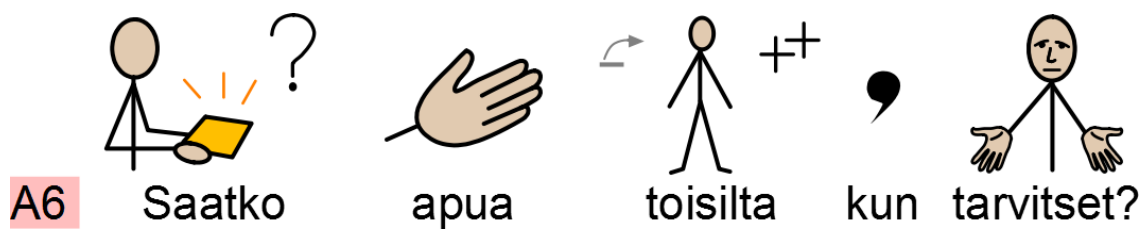
 suihkuun kun haluat?

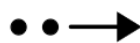

A4 Voitko mennä vessaan kun haluat?

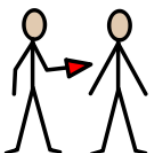

A5 Saatko halutessasi valita sinun vaatteesi?

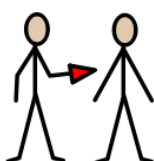

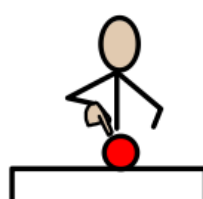
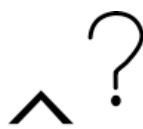
A9 Voitko viettää vapaa-aikasi niin kuin haluat?

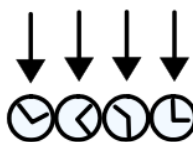
Autetaanko sinua vapaa-aikasi, jos tarvitset apua?

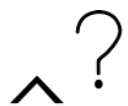
Onko sinulla henkilökohtainen avustaja ?

A10 Voitko syödä mitä haluat?

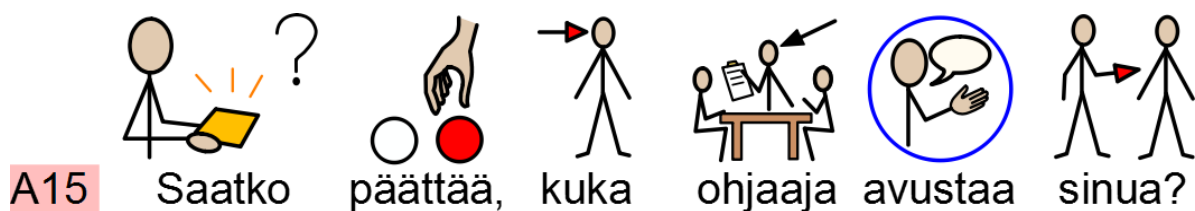
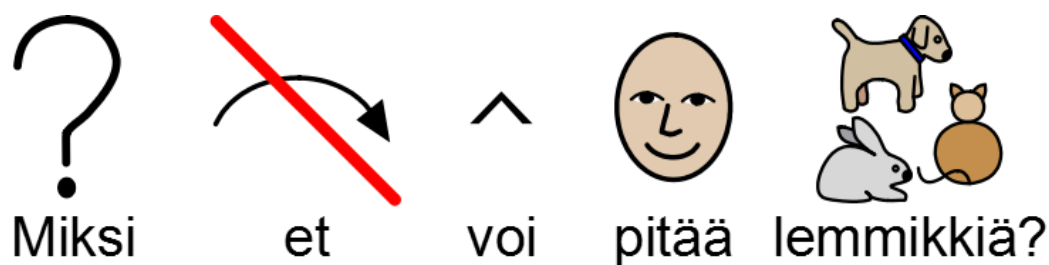
A11 Voitko syödä aina kun itse haluat?

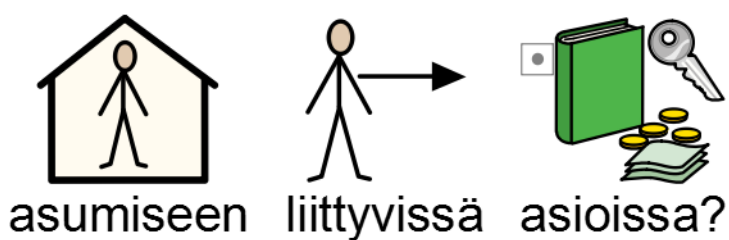
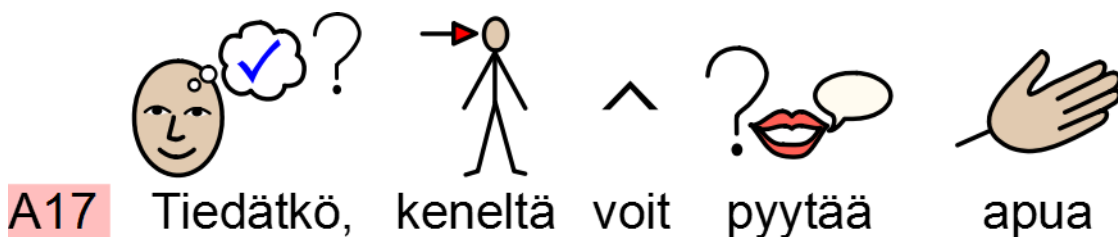
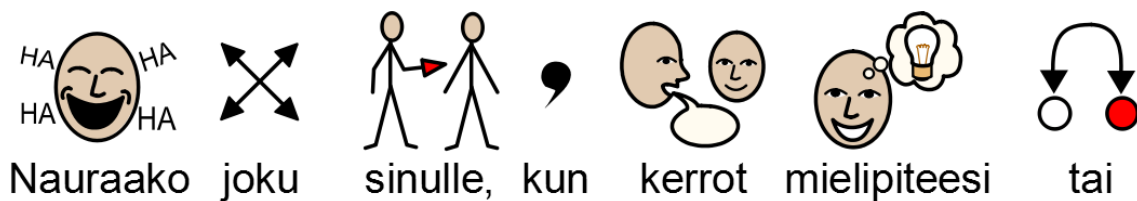

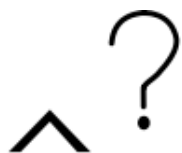
A12 Voitko tehdä itse ruokaa jos haluat?

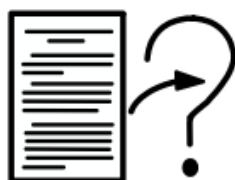
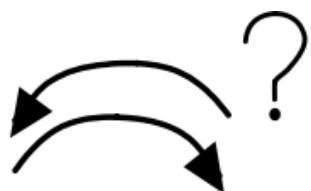
A13 Voitko päättää, kenen kanssa syöt?

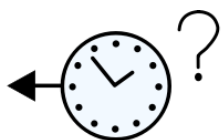

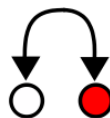
A19 Voitko antaa palautetta?

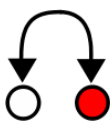
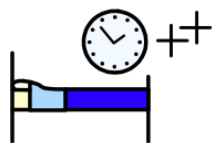
Korjataanko puutteita

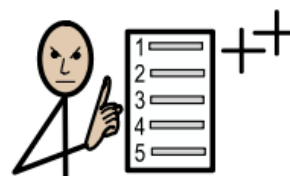
A20 Oletko tehnyt kotisi avustajan kanssa

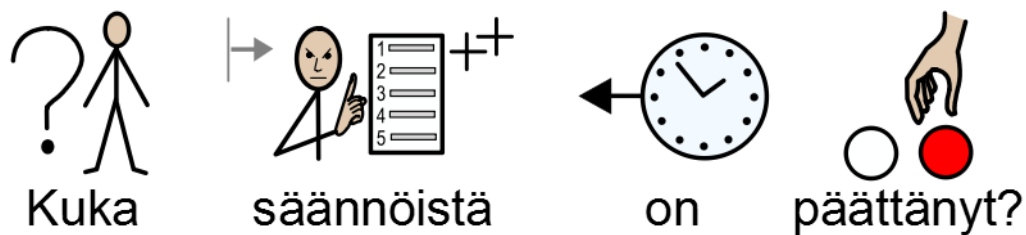
sopimuksia käyttäytymisestääsi tai, elintavoistasi esimerkiksi

nukkumaanmenoajat, tai ruokailu?

A21 Onko kodissasi sääntöjä?

Kuka

säännöistä

on

päättännyt?

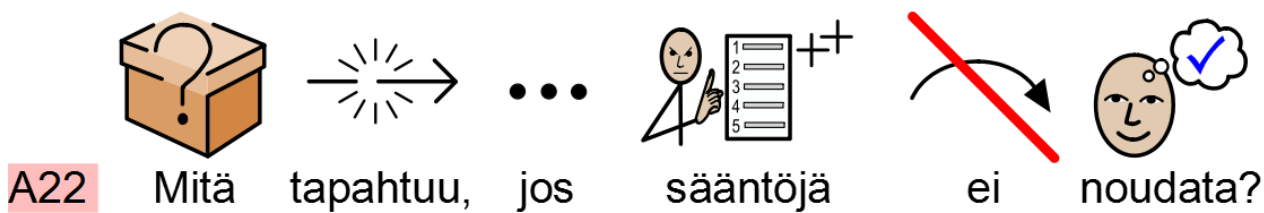
Onko

sinulla

mahdollisuus

vaikuttaa

sääntöihin?

A22

Mitä

tapahtuu,

jos

sääntöjä

ei

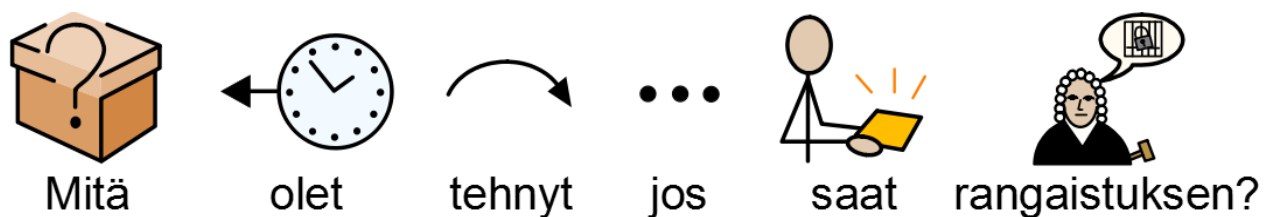
noudata?

A23

Rangaistaanko

asukkaita?

Mitä

olet

tehnyt

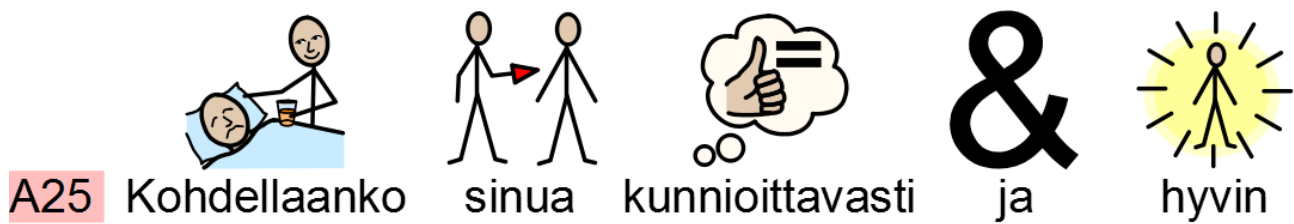
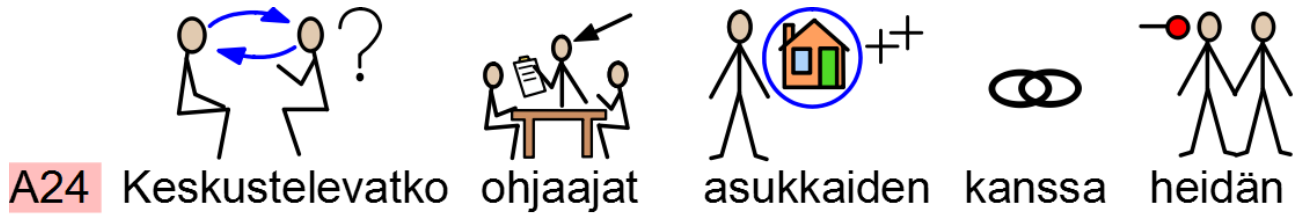
jos

saat

rangaistuksen?

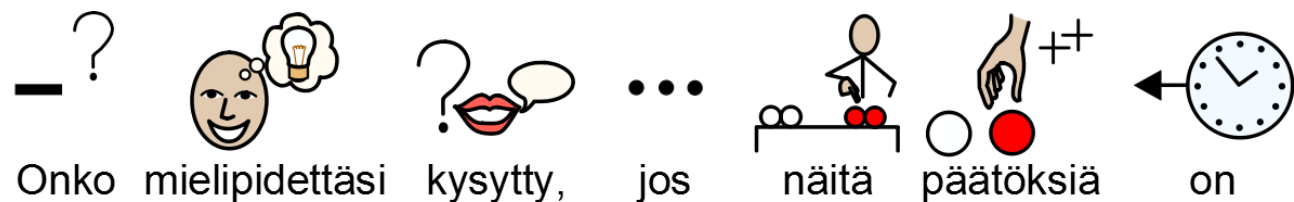
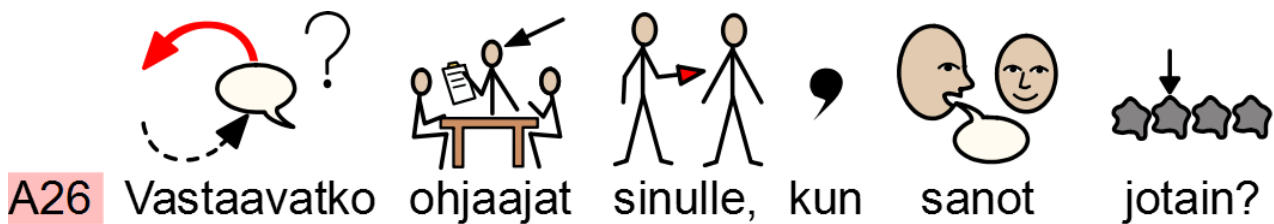
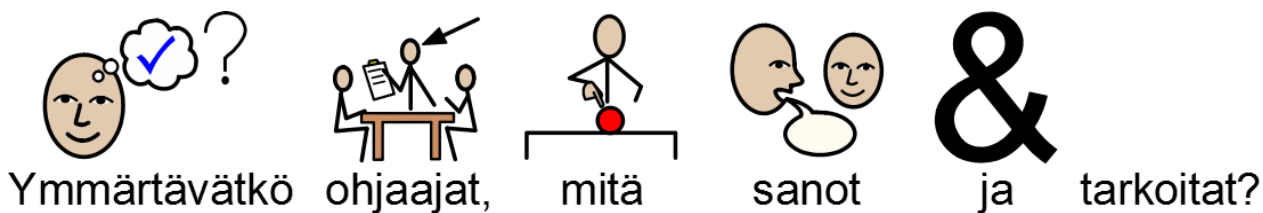

Miten?

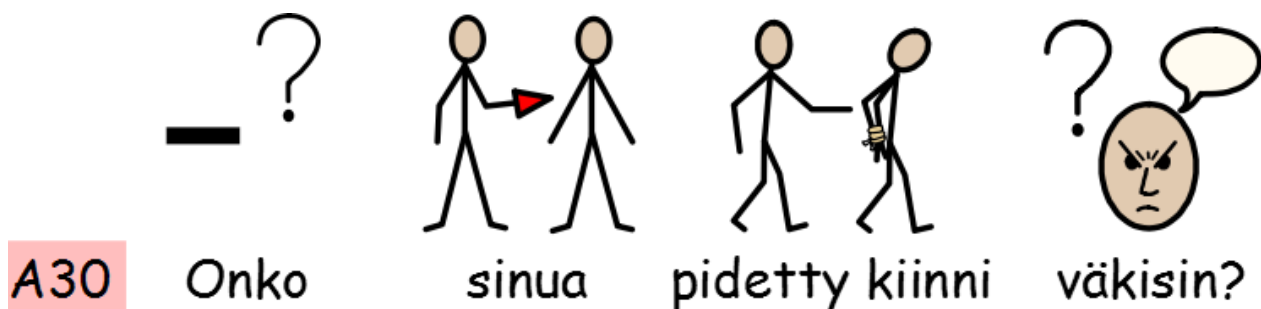
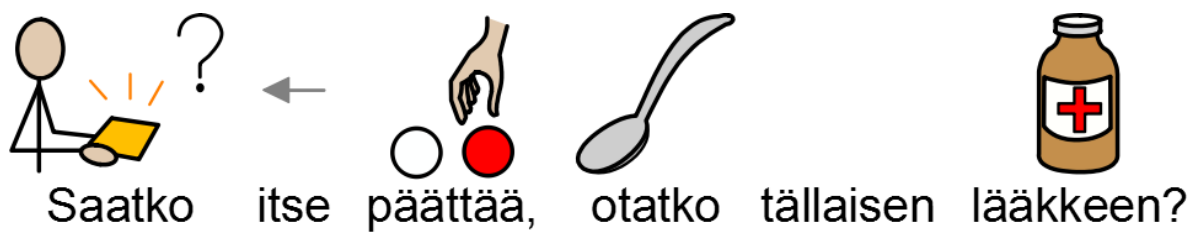
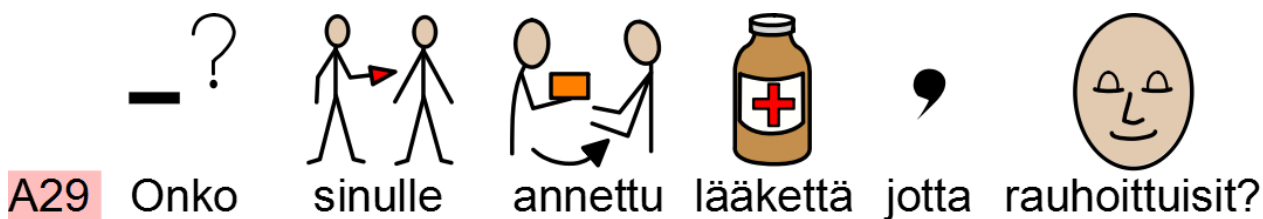

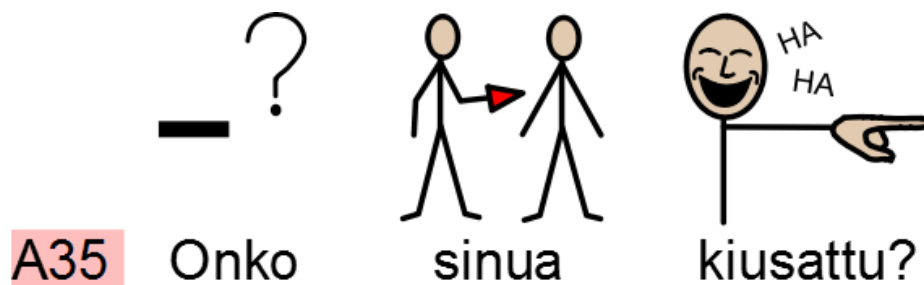
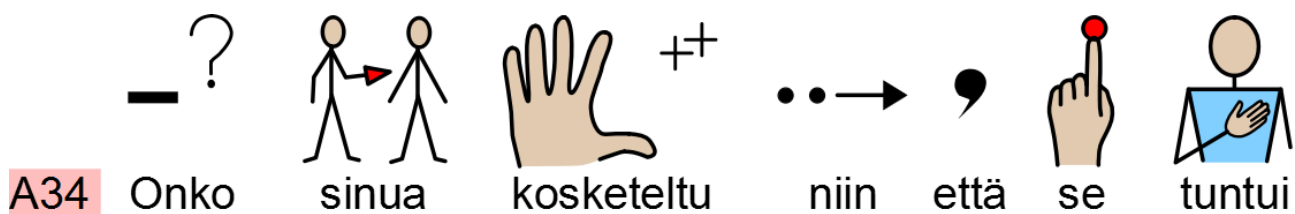
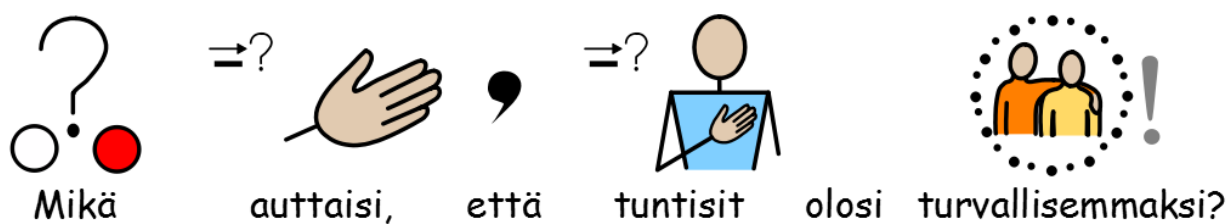
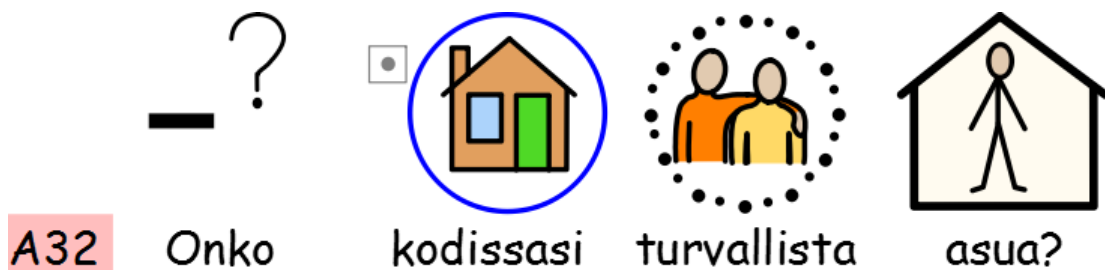
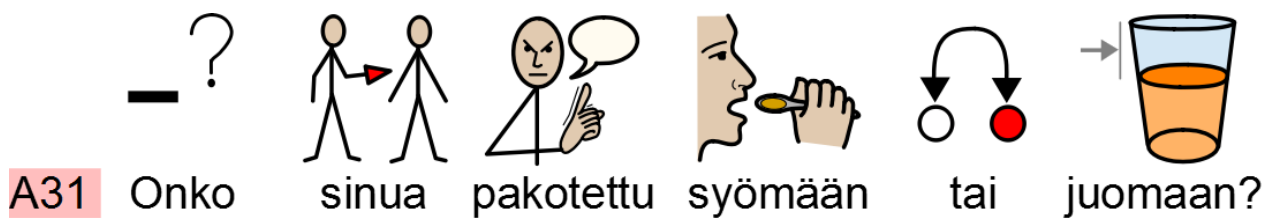

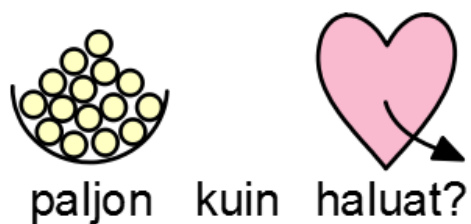
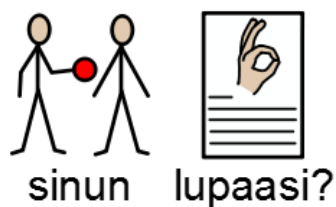
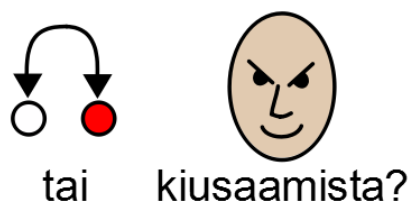
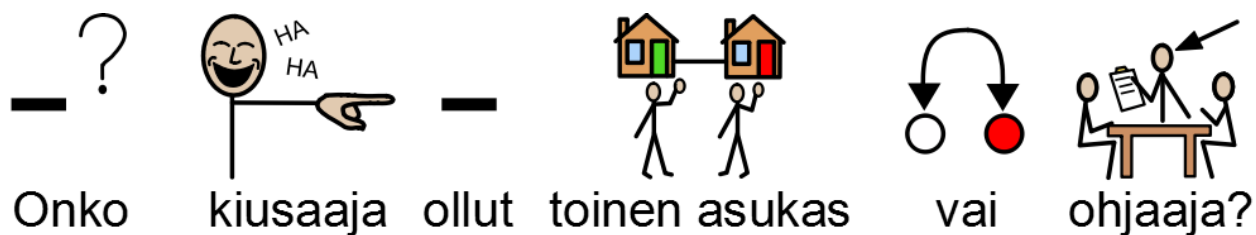
avustamistilanteissa?

tehty?

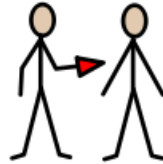

A38

Saako

sinulla

olla

oma

puhelin

tai

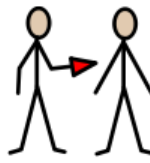

tietokone?

A39

Onko

sinulla

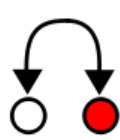

avain

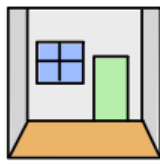
omaan

kotiisi

tai

huoneeseesi?

A40

Voitko

lukita

overt

niin,

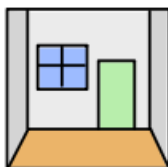
ettei

kukaan

pääse

huoneeseesi

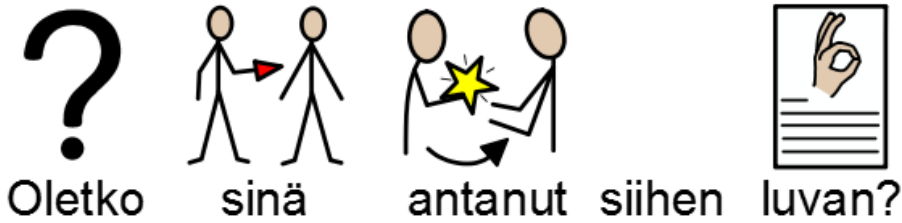
ilman

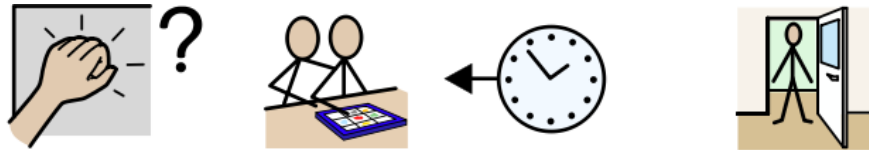
lupaa?

A41 Tulevatko ohjaajat sisään omalla avaimellaan?

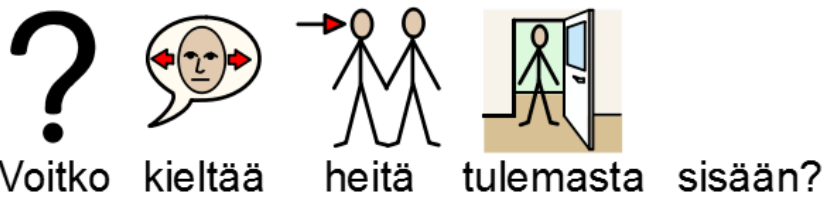
Oletko sinä antanut siihen luvan?

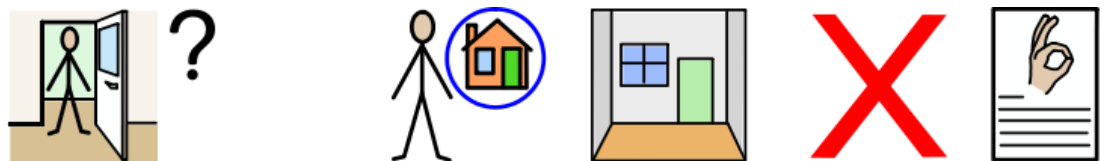
A42 Koputtavatko ohjaajat ennen kuin tulevat sisään?

A44 Odottavatko ohjaajat vastausta ennen kuin tulevat sisään?

A45 Voitko kieltää heitä tulemasta sisään?

A46 Tulevatko muut asukkaat kotiisi ilman lupaa?

A44 Saatko olla yksin ja rauhassa, jos haluat?

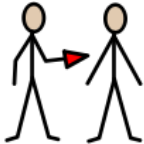

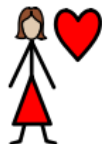

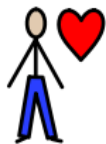

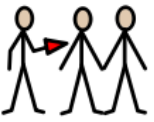

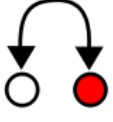

A45 Saatko ohjaajilta riittävästi tukea yhteydenpitoon

läheistesi kanssa?

A46 Jos sinulla on perhe, tyttöystävä tai poikaystävä,

onko teillä mahdollisuus asua yhdessä tai vieraila

toistenne luona silloin kun haluatte?

Voitko kutsua vieraita luoksesi silloin kun haluat?

Pitääkö vieraista ilmoittaa ohjaajille etukäteen?

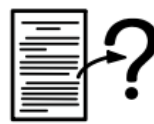
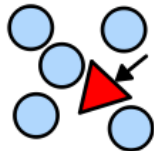
A47 Saatko ilmaista seksuaalisuuttasi?

Jos et, miksi?

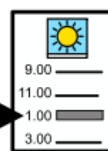
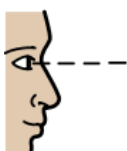
Asumisyksikössä on yleensä järjestelmä, johon ohjaajat

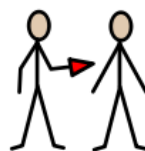
kirjaavat asukkaista erilaisia asioita, kuten käyntejä

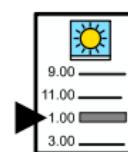
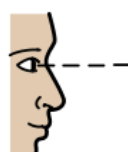
asukkaiden luona, annettua tukea ym. asukkaalla on oikeus

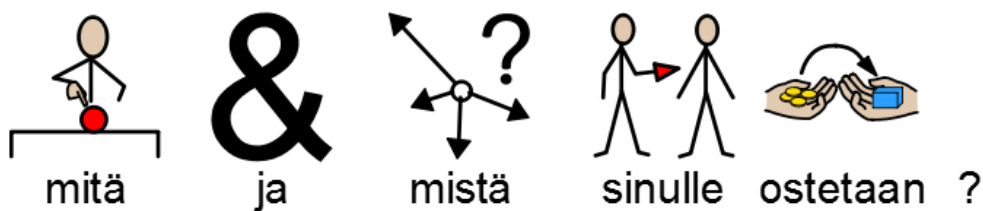
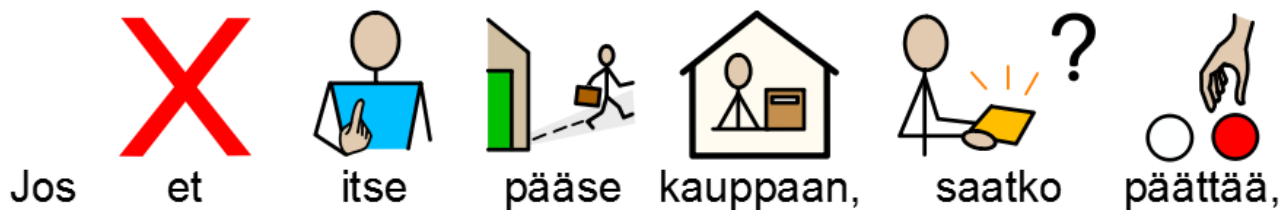
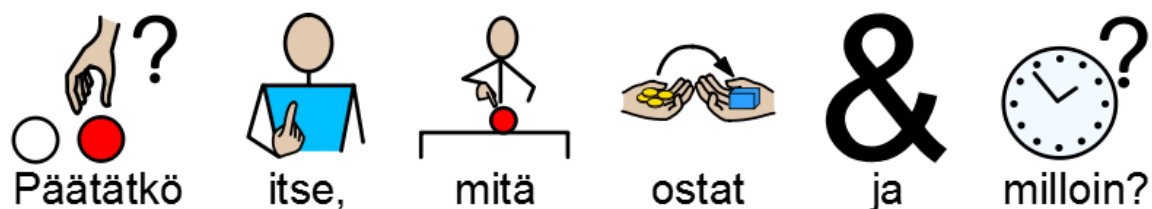
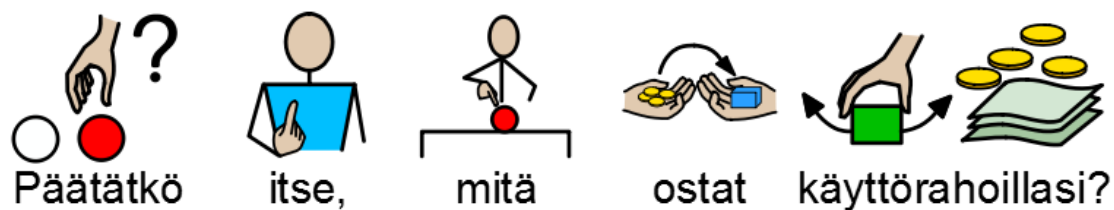
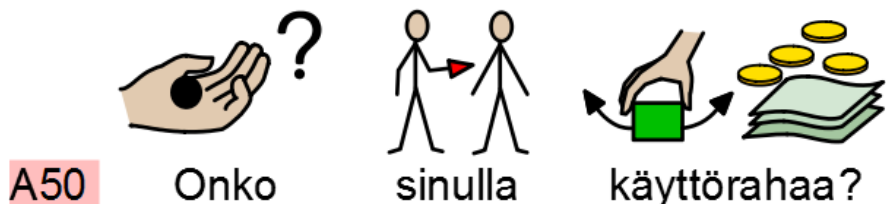
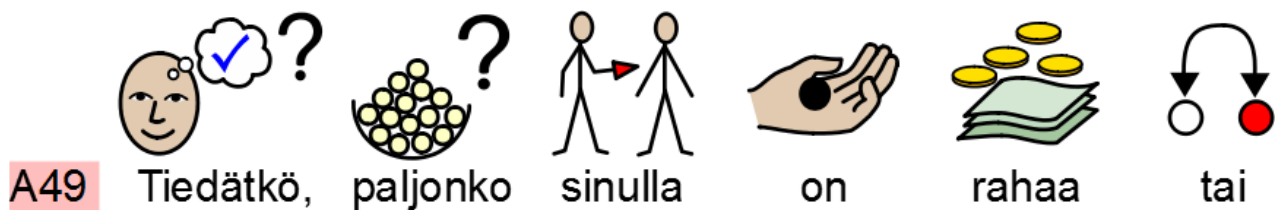
nähdä itseään koskevat kirjaukset.

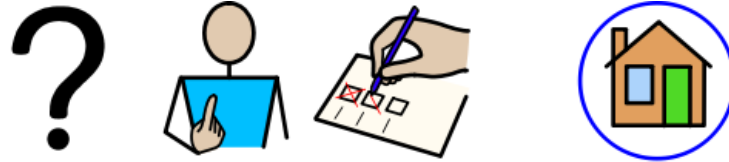

A48 Tiedätkö, mitä sinusta kirjataan?

Saatko halutessasi nähdä nämä kirjaukset?

A52 Oletko itse valinnut asuinpaikkasi?

A53 Tiedätkö, että sinulla on oikeus vaihtaa

kotikuntaasi ja asuinpaikkaasi?

A54 Vaihjetaanko asuinpaikkaasi, huonettasi tai

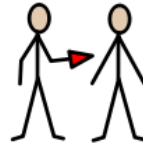

asuintovereitasi

ilman

että,

sinulta

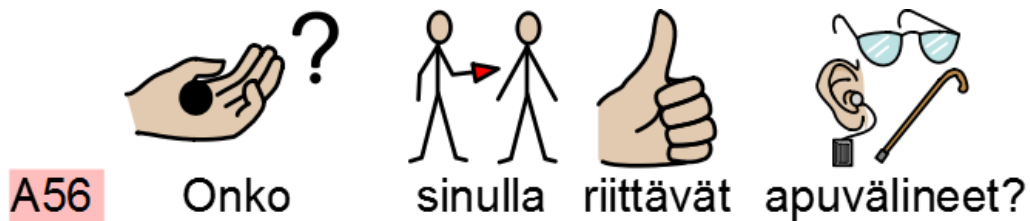
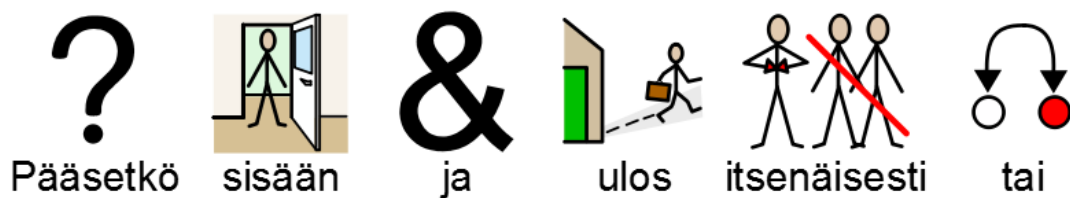
kysytään

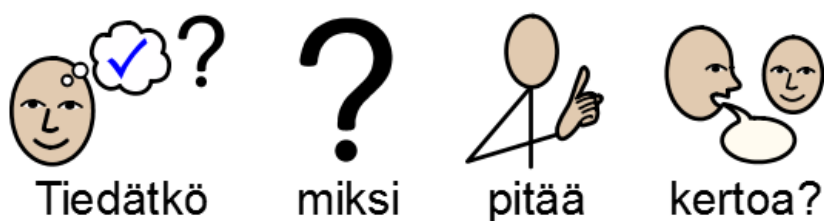
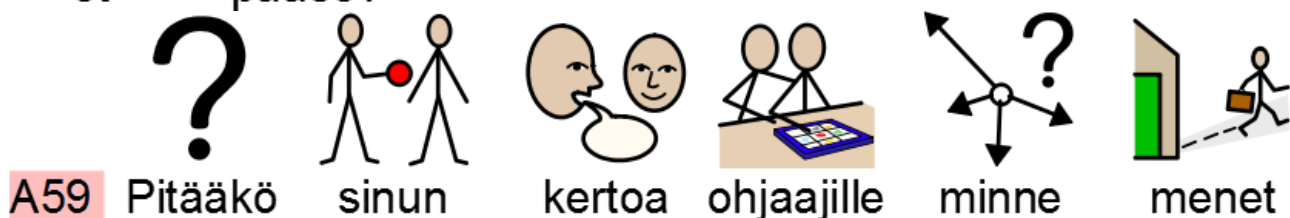
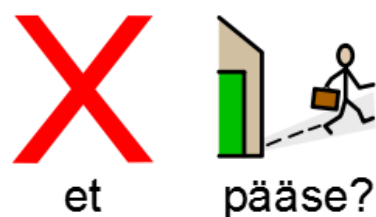

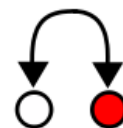
tai

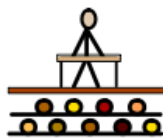
vastoin

A60 Voitko halutessasi mennä kirkkoon tai muuhun

uskonnolliseen tilaisuuteen?

Saako

kotisi

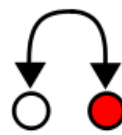

tiloissa

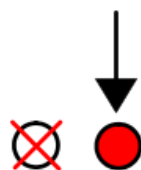
harjoittaa

uskontoa

tai

osoittaa muuta

vakaumusta?

A61 Onko

sinulla riittävät

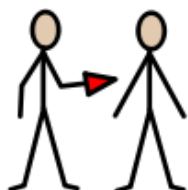
kommunikoinnin

apuvälineet?

A62 Onko

sinulla

riittävät

tulkkipalvelut ?

A63 Pystytkö

ottamaan

yhteyttä

viranomaisiin?

Saatko

apua

ja

tukea

viranomaisten

kanssa asiointiin?

A64

Onko

sinulla

mahdollisuus

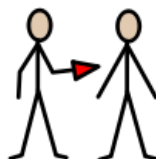

äänestää vaaleissa?

A65

Onko

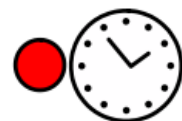
sinulla

mahdollisuus

tutustua

ennen

vaaleja

ehdokaslistoihin

ja

muuhun materiaaliin?

A66

Päätätkö

itse,

ketä

äänestät?

LIITE 3: HAVAINNOINTI LOMAKE

Havainnointilomake VIA-kartoitus

Havainnointipäivä:

Havainnoitava henkilö:

Haastattelutilanteen arviointi

Tilanne oli : Rauhallinen	Kiireinen	Muuta huomioitavaa
Haastattelijan toiminta: Selkeä kommunikointi	Epäselvä kommunikointi	Muuta huomioitavaa
Johdattelevat kysymykset	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa
Kysymysten avaaminen tarvittaessa	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa
VIA-kartoituksen asiantuntemus	Hyvä/Huono	Muuta huomioitavaa
Käytetty haastattelu Kuvitettu haastattelu	Selkokielineen haastattelu	Muuta huomioitavaa
Haastateltavan havainnoin- ti: Ymmärsi kysymykset	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa
Tarvitsiko kysymyksiä avata	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa

Ilmeiden ja eleiden muuttuminen kysymysten aikana	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa
Jaksoiko haastateltava vastata kaikkiin kysymyksiin	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa
Oliko käytössä riittävästi kommunikaatiomenetelmiä	Kyllä/Ei	Muuta huomioitavaa

LIITE 4: OPINNÄYTETYÖNI POHJALTA MUOKATTU VIA-KARTOITUS

Vammaisten henkilöiden asumista koskeva ihmisoikeuskriteeristö

KATI RÖNKÖN OPINNÄYTETYÖN POHJALTA OLEVA LUONNOS

Kysely pohjautuu Via-projektin laatimaan ihmisoikeuskartoitukseen. Kartoituksen tarkoituksena on yksikön omavalvonnan tukeminen ja asukkaiden oikeuksien parantaminen. Via-projektia hallinnoi Kynnys ry ja siinä on mukana useita vammaisjärjestöjä ja vammaisten asumisen toimijoita. Projekti kartoittaa ja edistää vammaisten ihmisoikeuksia asumisyksiköissä.

Lisätietoa: www.vike.fi/via.

Kysely on muokattu Savaksen käyttöön Via-projektin alkuperäisen kriteeristön pohjalta 8/2014.

Muokkauksen perusteena on kyselyn parempi soveltuvuus Savaksen vaikeavammaisille asiakkaille.

Muokkauksen on tehnyt Kati Rönkkö

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Standardi:

Asukkailla on oltava todellinen mahdollisuus päättää itseään koskevista asioista ja tehdä omat valintansa. Itsemääräämisoikeus koskee kaikkia ihmisiä ja ulottuu myös jokapäiväisiin toimiin. Asukkailla on oltava todellinen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja vaikuttaa myös asuinyksikössään.

Kriteerit

Asukkaan päivärytmi määräytyy omien toiveiden ja tarpeiden mukaan.

Asukas voi vaikuttaa siihen milloin hän herää tai käy nukkumaan, syö tai peseytyy. Arjen velvollisuudet, esimerkiksi työ tai opiskelu, vaikuttavat päivärytmiin kaikilla ihmisillä. Päivärytmi määräytyy asukkaan eikä asumisyksikön työntekijöiden tarpeista.

Asukas voi itse päättää, miten ja kenen kanssa hän viettää aikaansa.

Asukas voi viettää vapaa-aikaansa oman kiinnostuksensa mukaan ja haluamassaan seurassa. Asukkaalle tarjotaan erilaisia toimintamahdollisuuksia ja hänelle järjestetään riittävästi apua, jotta hän voi osallistua haluamaansa toimintaan.

Asukas voi itse päättää omista elintavoistaan.

Asukas saa halutessaan noudattaa yleisesti terveelliseksi tai epäterveelliseksi katsottuja elintapoja. Asukkaan on saatava tukea, jos hän haluaa muuttaa elintapojaan. Asukkaan elintapoihin voi joutua puuttumaan, jos hän ei ymmärrä elintapojensa seurauksia ja vahingoittaa niillä vakavasti terveyttään.

Asukasta on aina kuultava kaikissa häntä koskevissa asioissa riippumatta siitä, mitä kommunikaatiokeinoja hän käyttää. Asukkaan oma mielipide häntä itseään koskevissa asioissa on otettava huomioon.

Asukkaalla on oltava käytettävissään niin paljon apua, että hän voi aidosti toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan.

Itsemääräämisoikeuden passiivinen rajoittaminen on myös rajoittamista. Työntekijöiden määrä tulee mitoittaa niin, että asukas voi aidosti toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja elää haluamallaan tavalla.

Asukas saa riittävästi tietoa, tukea ja avustamista, jotta hän voi osallistua asu-
misyksikön päätöksentekoon ja säännöistä päättämiseen.

Jokainen asukas on otettava huomioon päätöksenteossa ja jokaiselle on luotava ai-
to mahdollisuus tulla kuulluksi. Päätöksenteossa on huomioitava myös vaihtoehtoi-
sia kommunikaatiomenetelmiä käyttävät asukkaat.

Kukaan ei voi sopimuksella pätevästi luopua ihmisoikeuksistaan.

Ei voida sopia, että asukas seuraamuksien uhalla sitoutuu rajoittamaan itsemää-
räämisoikeuttaan. Sen sijaan asukas voi tehdä vapaaehtoisen suunnitelman (esi-
merkiksi elintapojensa muuttamisesta) yhdessä työntekijöiden kanssa ja saada tu-
kea sen toteuttamiseen. Asukasta ei saa rangaista suunnitelman epäonnistumisesta.

Kysymykset asukkaille

A1 Saatko käydä nukkumaan silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

A2 Pääsetkö pesulle silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

A3 Pääsetkö vessaan silloin kun haluat?

Kyllä / Ei

Kyllä / Ei

A4 Voitko itse päättää, mitä teet kotona?

Kyllä / Ei

A5 Voitko viettää vapaa-aikaasi niin kuin haluat?

Kyllä / Ei

Saatko siihen riittävästi apua?

Kyllä / Ei

Onko sinulla henkilökohtainen avustaja?

Kyllä / Ei

A9 **Saatko syödä mitä haluat?** (Elintavat kuuluvat itsemääräämisoikeuden piiriin)

Kyllä / Ei

Saatko syödä epäterveellisiä ruokia, karkkia, sipsejä tms.?

Kyllä / Ei

Saatko juoda alkoholia / polttaa tupakkaa?

Kyllä / Ei / Ei halua

A10 **Saatko päättää, kuka työvuorossa olevista ohjaajista avustaa sinua?**

Kyllä / Ei

A11 **Kysyvätkö ohjaajat mielipidettäsi sinua itseäsi koskevissa asioissa?**

Kyllä / Ei

Ottavatko ohjaajat mielipiteesi huomioon?

Kyllä / Ei

Nauraako joku sinulle, kun kerrot mielipiteesi tai toiveesi?

Kyllä / Ei

A12 **Voitko osallistua palvelukodin toiminnan suunnitteluun?**

Onko asumisyksikössäsi yhteisökokous, asukaspalaveri tai asukasraati?

Kyllä / Ei

A13 **Voitko antaa palautetta?**

Kyllä / Ei

Korjataan puutteita?

Kyllä / Ei

A14 **Oletko tehnyt kotisi ohjaajien kanssa sopimuksia käyttäytymisestä tai**

elintavoistasi, esimerkiksi nukkumaanmenoajat, ruokailutottumukset?

Kyllä / Ei

Mitä tapahtuu, jos et noudata sopimusta?

A15 Onko kodissasi sääntöjä?

Kyllä / Ei

Kuka säännöistä on päättänyt?

Onko sinulla mahdollisuus vaikuttaa sääntöihin?

Kyllä / Ei

A16 Mitä tapahtuu, jos asukas rikkoo sääntöjä?**A17 Rangaistaanko asukkaita?**

Kyllä / Ei

Minkälaisista teoista?

Kuka rangaistuksista päättää?

Millaisia rangaistukset ovat?

A18 Keskustelevatko ohjaajat asukkaiden kanssa heidän oikeuksistaan?

Kyllä / Ei

Fyysinen ja henkinen koskemattomuus ja turvallisuus

Standardi

Asukkaita kohtaan käyttäydytään kunnioittavasti, ei väheksyvästi tai välinpitämättömästi. Asukkaisiin ei kohdisteta henkistä tai fyysistä pahoinpitelyä tai hyväksikäyttöä eikä pakkoja tai rangaistuksia. Asukkaat voivat luottaa siihen, että heidän yksityisiä asioitaan käsitellään luottamuksellisesti. Henkilöstöressurssien vähäisyydellä ei voi perustella sitä, että asukkaita kohdellaan epäinhimillisesti tai että heidän vapauttaan rajoitetaan.

Kriteerit

Asukkaan avustaminen on asiallista, hänen henkistä ja fyysistä koskemattomuuttaan sekä yksityisyyttään kunnioittavaa. Avustaminen vastaa asukkaan tarpeita ja toiveita.

Asukkaalla on päätösvalta siihen, miten asiat hänen kodissaan tehdään. Avustamisen on lähdettävä asukkaan tarpeista ja toiveista.

Asukas saa riittävästi tukea ja apua, jotta hän tuntee olonsa turvalliseksi.

Turvallinen ympäristö, uhkien torjunta ja asukkaan tarpeisiin vastaaminen tuo turvallisuutta.

Rajoitus- ja turvatoimenpiteistä on selkeät ohjeet. Toimenpiteet mietitään jokaisen asukkaan kohdalla erikseen. Rajoitteita käytetään mahdollisimman vähän ja vain silloin kun se on välttämätöntä.

Rajoitteita suunniteltaessa pitää harkita tarkkaan, ovatko ne tarpeellisia sen asukkaan kannalta, johon ne kohdistuvat. Lisäksi on varmistettava, että ne eivät vaaranna muiden asukkaiden oikeuksia. Rajoitteiden käyttöä voidaan vähentää ennaltaehkäisevällä toiminnalla.

Kysymykset asukkaille

A19 Kohdellaanko sinua kunnioittavasti ja asiallisesti avustamistilanteissa?

Kyllä / Ei

Ottavatko ohjaajat mielipiteesi ja toiveesi huomioon avustamistilanteissa?

Kyllä / Ei

Ymmärtävätkö ohjaajat, mitä sanot ja tarkoitat?

Kyllä / Ei

A20 Onko sinulle tehty päätöksiä rajoitus- ja turvatoimenpiteistä?

Kyllä / Ei

Onko mielipidettäsi kysytty, jos näitä päätöksiä on tehty?

Kyllä / Ei

Jos sinua on jouduttu rajoittamaan, onko siitä keskusteltu kanssasi tilanteen jälkeen?

Kyllä / Ei

A21 Onko sinua pidetty kiinni väkisin?

Kyllä / Ei

A22 Onko sinua pakotettu syömään tai juomaan?

Kyllä / Ei

A23 Onko kodissasi turvallista asua?

Kyllä / Ei

Miksi ei?

Mikä auttaisi, että tuntisit olosi turvallisemmaksi?

A24 Oletko kokenut väkivaltaa tai sen uhkaa?

Kyllä / Ei

A25 Onko sinua kosketeltu pahalla tai epämukavalla tavalla?

Kyllä / Ei

YKSITYISYYS JA OMAISUUDEN SUOJA**Standardi**

Asukkaat voivat olla vapaassa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja käyttää vapaasti kommunikaatiovälineitä. Asukkaat voivat luottaa siihen, että heidän yksityiset asiansa pysyvät luottamuksellisina. He saavat halutessaan tietoa itseään koskevista merkinnöistä kirjaamisjärjestelmässä. Asukkaiden yksityisyyttä, sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta kunnioitetaan. Asukkaat voivat hoitaa talousasioitaan ja omaisuuttaan.

Kriteerit

Asukas voi pitää yhteyttä kenen kanssa haluaa ilman rajoituksia. Hän voi käyttää puhelinta ja tietokonetta vapaasti.

Aikuinen asukas voi päättää ihmissuhteistaan ja niiden ylläpidosta. Yhteydenpitoon tulee saada tarvittaessa apua. Tapaamisia muiden ihmisten kanssa voidaan rajoittaa vain, jos siitä aiheutuu selkeää vahinkoa tai vaaraa.

Sekä työntekijät että toiset asukkaat kunnioittavat asukkaan oikeutta yksityisyyteen. Asukkaan yksityisasiat pysyvät luottamuksellisina.

Asukkaan on saatava olla rauhassa niin halutessaan, eikä kukaan saa mennä hänen kotiinsa ilman hänen lupaansa.

Jokaisen asukkaan asiat ovat yksityisiä ja niistä voi tehdä julkisia ainoastaan asukas itse. Asukkaalla on oltava mahdollisuus yksityiseen luottamukselliseen keskusteluun. Työntekijöiden pitää harkita tarkkaan, mistä asukkaaseen liittyvistä asioista on tarpeellista keskustella henkilökunnan kesken.

Asukkaat voivat ilmaista seksuaalisuuttaan.

Asukkaat saavat ilmaista seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan. Heillä on mahdollisuus tyydyttävään ja turvalliseen intiimielämään. Heidän tulee saada riittävästi asiallista apua sukupuolisuuteensa ja seksuaalisuutensa liittyvissä asioissa.

Asukkaan asioita koskevat kirjaukset ovat tarkoituksenmukaisia ja asiallisia ja ne pysyvät luottamuksellisina. Asukas saa halutessaan nähdä kirjaukset. Tästä oikeudesta pitää kertoa asukkaille. Vain asumisen toteuttamisen kannalta välttämättömiä tietoja saa rekisteröidä.

Asukkaalla on mahdollisuus käyttää käyttörahojaan haluamallaan tavalla ja säilyttää niitä turvallisesti.

Asukkaan oikeutta hoitaa raha-asioitaan voidaan rajoittaa edunvalvojan määräyksellä. Asukasta voi neuvoa rahankäyttöön liittyvissä asioissa, mutta hänellä pitää olla päätösvaltaa rahojensa käyttämisessä.

Kysymykset asukkaille

A26 Saatto käyttää puhelinta ja tietokonetta niin paljon kuin haluat?

Kyllä / Ei

A27 Saako sinulla olla oma puhelin tai tietokone?

Kyllä / Ei

A28 Onko sinulla avain omaan kotiisi tai huoneeseesi?

Kyllä / Ei

A29 Koputtavatko ohjaajat ennen kuin tulevat sisään?

Kyllä / Ei

Odottavatko ohjaajat vastausta ennen kuin tulevat sisään?

Kyllä / Ei

Voitko kieltää heitä tulemasta sisään?

Kyllä / Ei

A30 Saatko olla yksin ja rauhassa, jos haluat?

Kyllä / Ei

A31 Saatko ohjaajilta riittävästi apua yhteydenpitoon läheistesi kanssa?

Kyllä / Ei

A32 Jos sinulla on perhe tai seurustelukumppani, onko teillä mahdollisuus asua yhdessä tai vieraila toistenne luona silloin kun haluatte?

Kyllä / Ei

Asumisyksiköissä on yleensä järjestelmä, johon ohjaajat kirjaavat asukkaista erilaisia asioita, kuten käyntejä asukkaiden luona, annettuja apuja ym. Asukkaalla on oikeus nähdä itseään koskevat kirjaukset.

A33 Tiedätkö, mitä sinusta kirjataan?

Kyllä / Ei

Saatko halutessasi nähdä nämä kirjaukset?

Kyllä / Ei

A34 Tiedätkö, paljonko sinulla on rahaa tai muuta omaisuutta?

Kyllä / Ei

A35 Onko sinulla käyttörahaa?

Kyllä / Ei

Päätätkö itse, mitä ostat käyttörahoillasi?

Kyllä / Ei

LIIKKUMISVAPAAUS JA ESTEETTÖMYYS

Standardi

Asukkailla on todellinen mahdollisuus valita itse asuinpaikkansa. Asumisyksikön pitää olla esteetön, ja asukkailla on oltava mahdollisuus liikkua myös asumisyksikön ulkopuolella paikasta toiseen. Asukkailla pitää olla käytössään esteettömät viestintävälineet.

Kriteerit

Asukas voi päättää itse missä asuu.

Asukas voi halutessaan vaihtaa kotiaan ja kotikuntaa. Asukkaan toiveet asumispaikkaan liittyvistä asioista, kuten asuinkumppaneista, tulee ottaa huomioon. Asukasta ei voi vastoin hänen tahtoaan siirtää kodistaan ilman pakottavaa syytä.

Asumisyksikön on oltava esteetön.

Jos asumisyksikössä liikkumiselle on esteitä, tilannetta pitää parantaa asunnon muutostöiden avulla.

Asukkaalla on riittävät kuljetus- ja avustamispalvelut, jotta hän voi liikkua sekä asumisyksikön sisällä että sen ulkopuolella.

Asukas saa apua liikkumiseensa sekä asumisyksikössä että sen ulkopuolella. Hänellä on riittävät apuvälineet liikkumiseen. Asukkaalle haetaan kuljetuspalveluja ja henkilökohtaista apua hänen tarpeidensa mukaan.

Asukkaalla on tarvittavat tietotekniset apuvälineet. Tietoteknisten laitteiden pitää olla kaikille saavutettavia ja niiden käyttämiseen pitää olla riittävät apuvälineet.

Kysymykset asukkaille

A36 Pääsetkö liikkumaan kaikissa kotisi tiloissa itsenäisesti tai avustettuna?

Kyllä / Ei

Pääsetkö liikkumaan sisään ja ulos itsenäisesti tai avustettuna?

Kyllä / Ei

Saatko liikkumiseesi riittävästi apua?

Kyllä / Ei

A37 Onko kodissasi kotiintuloaikaa?

Kyllä / Ei

A38 Pitääkö sinun kertoa ohjaajille minne menet ja milloin palaat?

Kyllä / Ei

Tiedätkö miksi pitää kertoa?

OMANTUNNON VAPAAUS, OSALLISTUMINEN JA OIKEUS OMAAN KULTTUURIIN

Standardi

Asukkailla on oikeus osallistua sosiaaliseen, kulttuuriseen, uskonnolliseen tai yhdistystoimintaan sekä liikuntaan ja urheiluun tai muuhun vapaa-ajan toimintaan ja virkistämiseen.

Kriteerit

Asukas voi toteuttaa omaa uskontoaan tai muuta vakaumustaan haluamallaan tavalla.

Asukas saa noudattaa omaa vakaumustaan muiden oikeuksia loukkaamatta. Muut ihmiset asumisyksikössä kunnioittavat tätä.

Kysymykset asukkaille

A39 **Voitko halutessasi mennä kirkkoon tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen?**

Kyllä / Ei

Saako kotisi tiloissa harjoittaa uskontoa tai osoittaa muuta vakaumusta?

Kyllä / Ei

SANANVAPAAUS

Standardi

Asukkailla on oikeus sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin saavutettavassa muodossa sekä tarvitsemaansa tukeen tai avustamiseen kommunikoinnissa.

Kriteerit

Asukkaalla on käytössään riittävät tietotekniset ja muut apuvälineet, joita hän kommunikointiinsa tarvitsee.

Asukas saa välineiden käyttöön tarvitsemansa tuen.

Asukas voi käyttää äidinkieltään kaikissa kommunikaatiotilanteissa. Hän saa tarvitsemansa tulkki- ja avustamispalvelut kommunikointiaan ja asioidensa hoitamista varten.

Kysymykset asukkaille

A40 Onko sinulla riittävät kommunikoinnin apuvälineet?

Kyllä / Ei

A41 Onko sinulla riittävät tulkkipalvelut?

Kyllä / Ei

VAALIOIKEUDET

Standardi

Asukkailla on mahdollisuus äänestää vaaleissa sekä saada riittävästi tietoa voidakseen itse valita ehdokkaansa.

Kriteerit

Asukas voi tutustua ehdokaslistoihin ja muuhun vaaleihin liittyvään materiaaliin hänelle helpolla tavalla.

Asukkaalle järjestetään mahdollisuus äänestykseen ennakkoon tai vaalipäivänä sekä riittävä apu äänestystilanteessa.

Kysymykset asukkaille

A42 Onko sinulla mahdollisuus äänestää vaaleissa?

Kyllä / Ei

A43 Päätätkö itse, ketä äänestät?

Kyllä / Ei